

Nyhedsbrev

For Foreningen HEXIS

Nr. 31. December 2006

Nyhedsbrevet er foreningen HEXIS' forum for diskussion og faglig udveksling. HEXIS' formål er at videreføre den franske sociolog Pierre Bourdieus tænkemåde med særligt henblik på empirisk forskning i samfundsmæssige praksisformer. Deadline for indlæg til næste nummer: 15 februar 2006. Nr. 32 udkommer i marts

Redaktør: Carsten Sestoft idecs@hum.au.dk

Redaktionel assistance: Anders Høg Hansen anders.hog-hansen@k3.mah.se

Hjemmeside og arkiv for nyhedsbreve, arbejdsrapporter m.v.: <http://www.hexis.dk>

Indhold

1. Redaktionelt (s1)
2. Meddelelser (s2)
3. Afsmag i Aalborg. Annick Prieurs tiltrædelsesforelæsning, AUC (s3)
4. Anmeldelser (s6)
5. *Theory, Culture & Society* - særnummer om Bourdieu (s11)
6. *Agora* - særnummer om Bourdieu (s14)
7. Bourdieu, statistik og geometri. En stemningsrapport fra Uppsala (s15)
8. Retten, det internationale og Bourdieu (s21)
9. Nicolas Guilhots *Democracy Makers* (s29)

1. Redaktionelt

Det ville være synd at sige, at tingene står stille: Publikationer af relevans for dette nyhedsbrev dukker op i nærmest overvældende mængder. Som Kim Esmarks positive anmeldelse af Lisanne Wilkens Bourdieu-introduktion bevidner, kan vi nu også gøre os til af en nærmest urimelig upartiskhed; for selvsamme Kim er også bidragyder til den Bourdieu-introduktion, som Annick Prieur og nærværende redaktør har forfattet (med bidrag også fra Lennart Rosenlund). Den bog har vi ladet det ubestikkelige Hexis-medlem og -medgrundlægger Ulf Brinkkjær anmelde.

En anden ting, der ikke står stille, er nyhedsbrevet: Dette er det sidste nummer i den gamle façon – det næste bliver tidsskriftversionen med egentlige forskningsartikler i den ene sektion og de sædvanlige meddelelser i den anden. Samt et flot layout.

/cs

2. Meddelelser

Franske tidsskriftportaler

Franskmændene har omsider taget kampen om med en succes som den amerikanske tidsskriftbase Journal Store eller Jstor (www.jstor.org). Det sker med Persée (www.persee.fr), som vist er ret ny. Begyndelsen er beskeden, idet der kun er 15 tidsskrifter, men iblandt dem er sværvægttere som *Annales* og *Politix*. Man skal melde sig til, men så er det også gratis at downloade artikler i pdf-format. Initiativet udgår fra det franske undervisnings- og forskningsministerium.

Et lignende og ligeledes fransk initiativ af lidt ældre dato er revues.org (<http://www.revues.org>), som samler human- og socialvidenskabelige tidsskrifter. Mange af dem kan man dog kun se abstracts på; til gengæld er der for nuværende flere tidsskrifter end i Persée. Begge foretagender kan man vel forvente udbygget med tiden, så de måske ad åre bliver lige så dækkende og omfattende som Jstor.

/cs

Kort om nye publikationer

- Ida Schultz' tidligere omtalte ph.d.-afhandling om det journalistiske felt er udkommet som bog: *Bag nyhederne – værdier, idealer og praksis*. Samfundslitteratur, 2006
- Yves Sintomer og Hans Peter Müller har redigeret samlebindet *Pierre Bourdieu, théorie et pratique. Perspectives franco-allemandes* (Paris: La Découverte, 2006), som udkom i maj og indeholder bidrag af tyskere (Beate Kraus, Ingrid Gilcher-Holtey, Michael Hartmann m.fl.) og franskmænd (Catherine Colliot-Thélène, Olivier Christin, Christian Baudelot, Françoise Thébaud, Jacques Bouveresse etc.)
- Filosoffen Charlotte Nordmann har udgivet bogen *Bourdieu/Rancièr. La politique entre sociologie et philosophie* (Paris: Ed. Amsterdam, 2006), som sammenligner Bourdieus og filosoffen Jacques Rancièrers opfattelse af politik, vist nok i forlængelse af Judith Butler og Jacques Derrida. (Set i *Le Monde des livres*, 6. oktober 2006)
- Gorm Harste: "Autopoiesis eller illusio. Luhmanns, Bourdieus og Kants kunstsociologi", in Lis Møller & Mads Rosendahl Thomsen: *Produktive paradokser. Festskrift til Svend Erik Larsen* (Aarhus Universitetsforlag, 2006). – Jeg må indrømme, at denne artikel, der bl.a. karakteriserer Bourdieus kunstsociologi med sætninger som "man mærker, hvordan han [Bourdieu] er ved at koge over af vrede over et kulturaristokratisk hykleri" (s. 22) eller "I biografen griner tilskuerne af filmen, mens Bourdieu griner af tilskuerne" (s. 23), ærgrede mig så meget, at jeg ikke var i stand til at læse den færdig.
- Jacques Revel: *Un parcours critique. Douze exercices d'histoire sociale* (Ed. Galaade, 2006): Denne bog af historiker og tidligere direktør for Ecole des hautes études en sciences sociales Jacques Revel genoptrykker 12 af hans historiografiske artikler fra 1979 og frem. Revel introducerede mikrohistorien i Frankrig og er knyttet til tidsskriftet *Annales*. Bogen skulle

også indeholde nogle betragtninger over de historiografiske udviklinger i Frankrig, som de tolv artikler så at sige også er historiske vidnesbyrd om.

- Nettidsskriftet *turbulens.net* (www.turbulens.net) har just publiceret sit niende temanummer, der handler om ”nye offentligheder”. Det befinder sig i krydsfeltet mellem politisk teori, samfundsvidenskab af den mere teoretiske art og kulturvidenskabelig humaniora. Resultatet er ofte interessant, synes jeg, kun let farvet af selv at have bidraget til temanummer 8 om ”Kapitalisme og humanisme” – og af at en af chefredaktørerne er en af ’mine’ fortræffelige studerende fra Idéhistorie.

3. Afsmag i Aalborg

– rapport fra Annick Prieurs tiltrædelsesforelæsning som professor på AUC

Af Kim Esmark

Det er blevet moderne at hævde, at samfundet ikke længere rummer rigtige klasser. Mistanken om at denne ”benægterdiskurs” imidlertid netop er en af de måder klassesamfundet i den post-industrielle tidsalder sætter sig igennem på, var udgangspunktet for Annick Prieur, da hun d. 1. december markerede sin tiltræden som professor i sociologi på Aalborg Universitet med forelæsningen ”Om nutidens afstandtagen til de lavere klasser – udsnit af et studie af sociale skel i Aalborg”.

Annick Prieur har forsket i køn, seksualitet, etnicitet og klasseforhold og været gæsteforsker hos Bourdieu på Centre de Sociologie Européenne i Paris. I disse år arbejder hun med Lennart Rosenlund fra Stavanger og en gruppe ph.d.- og specialestuderende på et større projekt om social differentiering i Aalborg og det var overvejelser og delresultater fra dette projekt, hun præsenterede i sin både inspirerede og inspirerende forelæsning. Blandt det talstærke publikum befandt sig også en lille delegation fra Hexis (som Annick Prieur selv er medlem af) og det følgende er et udpluk af de mange siders noter, jeg selv kom hjem med – pardon til Annick, hvis der er svipset en pointe i farten.

Aalborg-undersøgelsen bygger empirisk på en bred vifte af registerdata, surveys, kvalitative interviews samt avisartikler, debatindlæg, officielle dokumenter m.v. Metodisk og teoretisk er den inspireret af Bourdieu, i særdeleshed *La distinction* (1979). Undersøgelsens klasseforståelse tager således afsæt i, at det sociale univers eksisterer både som ”objektive sociale strukturer” og som ”mentale strukturer”, hvorfor klasser må anskues både som klasser *an sich* (objektivt ulige fordelinger af materielle, kulturelle m.v. ressourcer) og som klasser *für sich* (subjektive klassifikationssystemer, smag, tilhørsfølelser o.l.). At den ene af disse to sider af det sociale univers ikke nødvendigvis følger 1:1 af den anden fremgår fx, når man – som man har gjort i Aalborg-undersøgelsen – spørger folk, hvilken klasse de selv mener de hører til. Her ser hele 76 % sig selv som middelklasse, kun 3 % synes de hører til overklassen og 17 % til arbejderklassen...

Subjektive klassesilhørsfølelser (”klasseidentitet”) markeres ikke mindst i divergerende forbrugsmønstre. Men som Annick Prieur med henvisning til bl.a. Manchester-sociologen (?) Bevan Skeggs pegede på, sker markeringerne ikke kun ved tilvalg, dvs som positiv demonstration af en

bestemt kulturel smag, men også og måske vigtigere ved disidentifikation, ved fravalg og afstandtagen til det man opfatter som andre gruppers smag – kort sagt ved *afsmag*.

Spørgsmålet for Annick Prieur og hendes medarbejdere er så, hvordan det er med disse ting i et moderne Aalborg præget af af-industrialiseringsprocessens strukturelle forandringer: Mens arbejdsstyrken i den nordjyske værftsby siden 1960 er blevet fordoblet, er andelen af egentlige arbejdere blandt de beskæftigede halveret; gamle industrierhverv er blevet afviklet, mens servicesektoren er vokset og kvinderne er kommet ud på arbejdsmarkedet. Hvordan ser klassestruktur, klasseidentitet og kulturelle præferencer ud i et samfund, der historisk har forladt dén klassiske industrialisme, der var ramme om Bourdieus analyser i *La distinction*, og som måske mere ligner det post-industrielle opbrud, der skildres i *La misère du monde* (1993) – men i en specifik dansk udgave?

På basis af undersøgelsens foreløbige resultater gjorde Annick Prieur 4 konkrete nedslag i problematikken. Det første nedslag gjaldt *diskursen om Aalborg*, kampen om at definere hvad Aalborg er – en kamp, der især udfolder sig som dominerende gruppers afstandtagen fra (og dermed eksklusion af) byens traditionelle arbejderklassekultur. I det lokale establishment (borgmester, erhvervsliv) har man således travlt med at betone, hvordan Aalborg ikke længere er en gråtung Nordkraft-blanding af ”cement, druk og Aab”, men derimod en dejlig og driftig handelsby. Samtidig markerer københavnske intellektuelle vittigt deres afsmag for nordjysk arbejderklasse; videnskabsjournalisten Thor Nørretranders beskriver fx Aalborg som ”noget med cement”, mens forfatteren Carsten Jensen sarkastisk udtaler, at den dag østtyskerne gribes af nostalgi, bliver Aalborg en stor turistby...

Næste nedslag gjaldt Aalborgbefolkningens *præferencemønstre*. Med brug af korrespondanceanalyse og data om bl.a. beskæftigelse, uddannelse, bolig, indkomst/formue, fædres uddannelse og bil (!) havde man i projektet konstrueret det sociale rum i Aalborg. Dette rum blev dernæst forholdt til rummet af livsstilsforskelle, målt på data om ålborgensernes forbrug af aviser, mad, musik, internet, hjemmets indretning og politiske holdning. Resultatet var flere interessante iagttagelser. For det første, at der er tættere mellem positionerne ”stemmer på Enhedslisten” og ”stemmer på de Radikale” (begge med megen og især kulturel kapital) end der er mellem positionerne ”stemmer på Socialdemokraterne” og ”stemmer på Dansk Folkeparti” (begge med relativt mindre kapital, både økonomisk og kulturel). For det andet et dementi af at den kulturelle elite nu om dage skulle være blevet ”altædende”: som kritik af Bourdieu er det blevet fremført, at den moderne elite slet ikke er lige så eksklusiv og finkulturel som det aristokratiske borgerskab fra 60ernes Frankrig, der analyseres i *La distinction*, men derimod favner bredt og tolerant i sine smagsmønstre (både Mahler og Metallica...). Undersøgelsen fra Aalborg afslører imidlertid, at eliten er særdeles bevidst om, hvad der er *comme il faut*; man er måske ikke så *eksklusiv*, men man er i høj grad *ekskluderende*, dvs man udtrykker afsmag for de kulturprodukter, der forbindes med arbejderklasse. Dette blev – om jeg forstod det rigtigt – indfanget i undersøgelsen ved på original vis at spørge folk, hvad de *ikke* kunne lide, fremfor blot at spørge positivt til deres foretrukne musik, avis, møbelstil osv.

Et tredje nedslag handlede om *de nedre klassers konkrete erfaring med de øvre klassers afstandtagen*. I kvalitative interviews berettede fx rengøringsassistenten om oplevelsen af at blive overset og ignoreret på sit arbejde, at være slet og ret usynlig for fx de der sad på kontor, hvor hun gjorde rent. Hvor Foucault interesserede sig for de dominerendes blik som overvågning og Bourdieu fokuserede på

de dominerendes blik som nedvurdering, pegede Annick Prieur således på blikket, der så at sige ser lige igennem, og som sådan ikke engang registrerer sin egen afstandtagen.

I et fjerde nedslag vendte Annick Prieur sig endelig mod spørgsmålet om *epistemologisk refleksion*. Sociologen er selv en del af den verden, af det sociale rum han/hun undersøger og beskriver. I det der egentlig skulle være en objektiv beskrivelse af forskelle har sociologen derfor en tendens til upåagtet at benytte positive termer om sin egen gruppe (de med relativt megen kapital, især af kulturel og uddannelsesmæssig art). De dannede beskrives således gerne som åbne, globalt orienterede, tolerante, mobile, omstillingsberedte, osv. (med "den kreative klasse" som et ekstremt eksempel) i modsætning til de folkelige, uudannede klasser, hvor man angiveligt er lukket, fastlåst, traditions- og hjemstavnsorienteret, intolerant osv. Dermed lægger sociologens karakteristik sig bekræftende og forstærkende til allerede eksisterende klasseopfattelser og udøver som sådan en form for symbolsk vold.

Men hvordan kan vi da indfange forskellene uden samtidig at cementere dem? Her plæderede Annick Prieur for omtanke og refleksion. Forskellen på madkultur og smagspræferencer hos de dannede ("gerne eksotisk, det er ikke vigtigt hvad det koster") og hos de folkelige klasser ("alle skal kunne lide retten, der skal først og fremmest være rigeligt") kunne fx i en alternativ taksonomi, der så at sige vender valoriseringen om, beskrives som forskellen mellem hhv. en "fremvisende" madkultur (det handler om at signalere stil og status) og en "inkluderende" madkultur (alle skal kunne være med).

Pointen, som Annick Prieur trak op til sidst, er at klasser er sociale konstruktioner, at vi alle deltager i konstruktionsarbejdet og at afsmag og afstandtagen virker begge veje: negative konstruktioner af "de andre" risikerer (ud over at påføre ydmygelser og lidelser) nemt at blive en slags selvopfyldende profeti, hvor de lavere klasser i trods tager den ufrivilligt pålagte klasseidentitet på sig og simpelthen *nægter* at være tolerante, mobile osv. Annick Prieur nævnte vist ikke Dansk Folkeparti, men det spøjte i baggrunden.

Billedet af Aalborg som betongrå, hensygnende værftsby har, fortalte Annick Prieur, engang fået nogen til at kalde byen for "Danmarks Liverpool". Det var selvsagt ment nedsættende, i afsmag. For denne reporter, der i 30 år har sværmet for netop Liverpools legendariske fodboldhold og for et (måske lovlig Ken Loach-romantiseret?) billede af den engelske havnebys stolte arbejderkultur, må dette tilnavn dog nærmest være en æresbetegnelse! Under alle omstændigheder blev det med Annick Prieurs tiltræden som professor klart, at Aalborg idag er både hjemsted og genstand for et af de mest ambitiøse og spændende sociologiske studier, der herhjemme gennemføres i Bourdieus spor.

Mere om Aalborg-undersøgelsen på: www.socsci.aau.dk/compas/#97158

4. Anmeldelser

Ny Bourdieu-introduktion 1

Annick Prieur og Carsten Sestoft (red): *Pierre Bourdieu - En introduktion* (Hans Reitzels Forlag, 2006), 264 sider, 248 kr.

Anmeldt af Ulf Brinkkjær

Denne introduktion til det Bourdieuske tankeunivers *på dansk* er velskrevet og så nem at gå til som indholdet tillader, og den bygger på hele Pierre Bourdieus forfatterskab, det vil sige, man når godt rundt. Bogen falder, som jeg ser det, i 3 dele. **En første del** der udgøres af første kapitel om Bourdieus liv, karriere og samtid. **En anden del**, der rummer noget, man kunne kalde referater eller skitseringer af centrale dele af hans værk, tematisk opdelt i et kapitel om praksisteorien, et om uddannelsessociologien og et om tankerne om socialt rum og livsstilenes rum. Hertil kommer en **Tredje del**, der også rummer skitseringer af værket, men i en lidt mere diskuterende stil. Denne del rummer et kapitel om feltbegrebet, et om Bourdieus politiske/socialt engagement og et om videnskabsteori og metode.

Bogen rummer bidrag fra redaktørerne og fra Kim Esmark, der har forfattet kapitel 3 om uddannelsessociologi og Lennart Rosenlund, der sammen med Annick Prieur, har skrevet kapitel 4 om analyserne i *La Distinction*.

Bogen er en vellykket introduktion for folk uden kendskab til Bourdieus sociologi, så vellykket, at det fremover vil være den, jeg vil anbefale studerende at starte med. Samtidig vil jeg mene, at det er et værk, som danske ikke-nybegyndere bør have læst og bør kende til, fordi den griber bredere i Bourdieus produktion end andre bidrag på dansk, som man har været præsenteret for. Det medfører blandt andet, at der er en ganske god og ajourført bibliografi til sidst i bogen.

Som indgang til f.eks. et af Bourdieus hovedværker er bogen derfor velegnet. Man forsynes med et godt overblik over hele Bourdieus værk og nogle biografiske- og karrieremæssige data, samt en god oversigt over pointerne i bl.a. det hovedværk, man står foran. Men en relativt let tilgængelig bog på 260 sider er naturligvis en fattig erstatning for det egentlige værk – det ville således være en ulykke, hvis bogen erstatter læsning af Bourdieu selv. Det skal derfor understreges, at der er tale om en god introduktion – ikke Bourdieu i Pixi-bog.

Som det fremgår indirekte af kapiteltemaerne, er bogen gennemgående disponeret som en *begrebsintroduktion*, hvilket naturligvis rummer en vis ironi, da Bourdieu selv gjorde meget ud af, at: ”Teori uden empirisk forskning er tom, empirisk forskning uden teori er blind” – for at plukke et citat som optræder i bogen (side 212), det vil sige, at diskussion af begreber som sådan ikke er så vældig interessant. Det er som værktøj til at analysere empiri, at begreberne bliver centrale. Det trækker jeg ikke frem for at komme med en billig kritik – det er et stykke af vejen introduktion-genrens betingelser, men det understreger, at det ikke er Bourdieu i Pixi-bog.

Bogen gør generelt meget lidt ud af at drøfte *diskussionen/kritikken* af Bourdieus værker – i den forstand er det i høj grad en introduktion til Bourdieus tænkning på hans egne præmisser, men kun i

meget lille grad en indlejring af Bourdieu i samtidens sociologiske positioner. Personligt synes jeg det valg er sympatisk, fordi det har givet mulighed for, at bogen ikke blot er en *summary* begrebsintroduktion, men faktisk formår ganske detaljeret at inddrage mange af Bourdieus konkrete empiriske pointer, hvilket er vigtigt for at kunne 'tænke med', men også er væsentligt i at give bogen sit gedigne præg. Omvendt synes jeg ikke fuldt ud, at bogen i sin tekst står ved det valg. Der refereres ind i mellem få, men dog nogle, af de kritikpunkter/spørgsmål, der gennem tiden har været rejst. Men det varierer meget, hvordan det gøres fra afsnit til afsnit. I et par af de afsnit, hvor det skete, sad jeg imidlertid lidt frustreret tilbage og ønskede, at man enten helt havde ladet være at bringe kritikken/diskussionen ind, og dermed havde erkendt, at det måtte man finde andetsteds, eller havde taget diskussionen lidt mere gennemført. Lad mig give nogle få eksempler:

I kapitel 2, der handler om praksisteorien, diskuteres, at selvom sorte i mange år har bekæmpet racisme i USA, er det fortsat de sorte, som er fattige og dominerede. "*... omkring årtusindskiftet var hver tredje sorte mand i aldersgruppen 20-29 år i USA underlagt en eller anden form for strafferetslige kontrol, enten i fængsel eller i tilknytning til betinget dom eller prøveløsladelse*", men samtidig er sorte delvist trendsættende "*... i alt fald i musikkens og sportens verden*". Denne modsætning mener forfatteren: "*... i nogen grad problematiserer Bourdieus forestillinger om en stærk homologi mellem mentale og objektive strukturer*" (alle side 56). For mig at se er det begrænset, hvad det bidrager blot at nævne, at *det problematiserer*, især fordi det er et spændende og vigtigt punkt, der samtidig er komplekst. Indirekte rejser diskussionen af i hvilken grad homologi kan tænkes som 'spejl' – altså hvor præcist de mentale strukturer skal 'genskrive' de objektive, før tanken om homologi virker retvisende eller griber det som er på spil. Og netop for en bog, der har som ærinde at befordre Bourdieus teoretiske bidrag, som grundlag for det teori-informerede empiriske arbejde vi gennemfører fremover, er det vel en ganske central diskussion?

I kapitel 3 anføres, at Basil Bernsteins og Bourdieus arbejder kan fremstå som beslægtede: "*... men nogle væsentlige forskelle bør fremhæves*". Her nævnes så tre forskelle. For det første at Bernstein grundlæggende holder sig inden for rammerne af en strukturalistisk sprogteori, for det andet fastslås med henvisning til Harker og May (1993), at habitus er et mere generelt begreb end Bernsteins kodebegreb og for det tredje refereres Bourdieu selv for, at man hos Bernstein savner, at sprogekoden relateres til dens sociale tilblivelsesbetingelser.

Der er ikke nogen tvivl om, at Bourdieu havde reservationer overfor Bernsteins arbejder jf. note 16 i anden del af *Reproduktionen*, der formentlig er bl.a. det, teksten henviser til. Der er imidlertid heller ikke nogen tvivl om, at Bernsteins arbejder samtidig blev noteret som interessante, hvilket bl.a. er illustreret af, at det, så vidt jeg har kunnet finde ud af, var Bourdieu og Passeron, der introducerede Bernstein i Frankrig – og det synes jeg ikke rigtigt, bogen giver mulighed for at fornemme. Med det vil jeg sige to ting.

1. Det forekommer mig, at vi med gevinst kunne prøve at genoplive og udfolde Bourdieus reservationer i stedet for blot at gentage den relativt kortfattede konklusion – for det er en spændende diskussion.
2. Jeg synes, det er ærgerligt at trække Harker og May (1993) ind i bogen uden at nævne, at netop den artikel faldt Bernstein så meget for brystet, at han faktisk har begået et svar, hvor han godt nok indleder med at sige, at det er en diskussion med Harker og May (1993) – ikke med

Bourdieu, men hvor han faktisk søger at diskutere kode-begrebet i relation til habitus.¹ Det havde, synes jeg, klædt teksten i alt fald at nævne det.

I kapitel 4 om begreberne rum og livsstil informeres vi om, at en figur fra *La Distinction* er en figur, hvor: "Korrespondanceanalyser af flere datasæt (...) er sammenfattet. Metodisk set er denne sammenfatning problematisk, da figuren derved får en noget uklar status et sted imellem statistisk nøjagtighed og metaforisk omtrentlighed, og den kan måske bedst betegnes som en teoretisk konstruktion med tilføjet empiri" (side 127). Da den omtalte figur **er den figur, alle kender Bourdieu for** – nemlig diagrammet over det sociale rum og livsstilenes rum fra *La Distinction*, er det naturligvis rosværdigt at trække det frem. Men man savner nogle mere udfoldede refleksioner vedrørende, hvad det bør få af konsekvenser, for den måde, vi tænker de til figuren knyttede analyser.

Der kan findes få yderligere eksempler, men ovenstående rækker til at illustrere min pointe. At den mere objektiverende behandling af relationerne mellem Bourdieus værk og de faglige omgivelser for mig at se har en lidt uafklaret plads i bogen. Det skal dog ikke fjerne et samlet indtryk af, at Carsten Sestoft & Annick Prieur: *Pierre Bourdieu – En introduktion* er en nødvendig bog, som folk bør bringe sig i hænde, og som vil være et markant løft for de af mine studerende, som erkender, at det ikke er Bourdieu i Pixi-bog.

Ny Bourdieu-introduktion 2

Lisanne Wilken, *Pierre Bourdieu* (Roskilde Universitetsforlag, 2006), 118 sider, 140 kr.
Anmeldt af Kim Esmark

Mens det internationale bogmarked efterhånden svømmer over med introduktioner til Bourdieu, har det været småt med generelle indføringer på dansk. Staf Callewaerts *Kultur, pædagogik og videnskab – om Pierre Bourdieus habitusbegreb og praktikteori* fra 1992 har længe været alene om at udfylde funktionen, selv om bogen faktisk er en mere fokuseret studie af habitusbegrebet og som lærebog savner et register. Nu er der så pludselig kommet to egentlige grundbøger, en større én på Reitzels forlag af Annick Prieur og Carsten Sestoft, og en mindre, handy sag fra Roskilde Universitetsforlag af Lisanne Wilken med den enkle titel *Pierre Bourdieu*. Anmeldelse af Prieur og Sestoft findes andetsteds i Nyhedsbrevet, her skal det handle om Wilken.

Wilken er antropolog, lektor og så vidt jeg kan se tilknyttet både Europastudier i Århus og migrationsstudier i Ålborg. Hun har bl.a. skrevet *Enhed i mangfoldighed? - eurovisioner og minoriteter* (2001), bidraget til *Europæisk retskultur – på dansk*, red. Henning Koch & Anne Lise Kjær (2004) og sammen med Anne Knudsen forfattet *Kulturelle verdener: Kultur og kulturkonflikter i Europa* (1996). Nu præsenterer hun så det hun selv kalder en "Bourdieu for begyndere" (s7). Der er tale om en kortfattet sag på knap 120 sider inkl. register og bibliografi, baseret på et udvalg af Bourdieus væsentligste værker i engelsk oversættelse samt en række engelsksprogede sekundærfremstillinger.

¹ Bernstein, Basil (1995): "Code Theory and its Positioning: a case study in misrecognition". *British Journal of Sociology of Education*, Vol. 16, no. 1.

Wilken er en dygtig formidler, indleder hvert kapitel med at fortælle, hvad det er vi nu skal høre om, skriver enkelt og klart, og foregriber pædagogisk nogle af de steder, hvor Bourdieu ofte bliver misforstået: felter er analytiske redskaber til systematisering af empiri, ikke faktiske opdelinger af virkeligheden (s48); modellen over det sociale rum i *Distinction* er en generaliserbar analytisk model, det er de specifikke etnografiske data fra 1960/70ernes Frankrig derimod ikke (s65); det er ikke Bourdieus projekt at syntetisere objektivismen og subjektivismen, men at tænke dem *i relation* til hinanden (s106); osv. Kernen i Bourdieus tænkning – habitusbegrebet og praksisteoriens brud med strukturalismens regeltænkning – forklares forbilledlig klart (s23f, 41f) og netop de etnologiske erfaringer fra Algeriet fremhæves af antropologen Wilken (meget rigtigt, synes jeg) som selve nøglen til Bourdieus værk (s19).

De mest abstrakte pointer gøres begribelige med levende, konkrete eksempler. De komplekse relationer mellem felter illustreres fx med Grosbøl-sagen (s52ff, det religiøse, politiske og statslige felt), implikationerne af forsøg på at veksle forskellige kapitalformer i bevægelsen fra ét felt til et andet med komikeren Jakob Haugaards mislykkede Christiansborgkarriere (s.49) og det kunstneriske felts eksklusionsmekanismer med debatten om Evaristis guldfiskeblender (s58).

Wilkens fremstilling er grundlæggende loyal mod Bourdieus værk og tanker. Den nidkære Bourdieu-læser vil lede forgæves efter nye, egensindige udlægninger og kun finde meget få steder, der provokerer til diskussion. Man kan dog spørge, om Bourdieus begreb om miskendelse virkelig svarer ”nogenlunde til det marxistiske begreb om falsk bevidsthed”? (s72) Og jo, Bourdieu var i sin opfattelse af sprog var inspireret af Austins *speech act theory* (s89), men rejste han ikke samtidig en væsentlig kritik af begrænsningerne hos Austin? (se fx *Language and Symbolic Power*, s107ff).

Med det givne format ligger det imidlertid uden for bogens rammer at forfølge sådanne diskussioner. Små 120 sider levner heller ikke plads til at sammenholde Bourdieu med andre sociologer eller debattere med hans kritikere. Det generer Ole Thyssen, der vist heller aldrig har været nogen stor ynder af Bourdieu. I sin anmeldelse af Wilkens bog i Weekendvisen 29/9 udfordrer han derfor bl.a. uddannelsessociologien hos Bourdieu. Når skolen belønner de kulturelt privilegerede elever og ikke bryder hvad Thyssen kalder den ”sociale arv”, så skyldes det ikke ”at skolerne gør deres arbejde dårligt, eller at lærerne er dumme.” Tværtimod, iflg. Thyssen, for hvis kapitalerne nu engang er ulige fordelt, ”ville det være en dårlig skole, som ikke rustede eleverne til at begå sig i samfundet. Og skal skolerne give afkald på deres faglige indsats, blot fordi nogle børn har været uheldige i deres valg af forældre?”

Nu har Bourdieu imidlertid ikke hævdet, at skolens bidrag til den kulturelle og sociale reproduktion skyldes dysfunktioner eller dårlige lærere. Det er netop her Bourdieu skiller sig ud fra mange andre kritiske positioner, idet han ser skolens ulige selektion og symbolske vold som dens i sociologisk forstand egentlige *mening*. Det er ikke tilfældigt, at han i sine uddannelsesociologiske tekster flere steder eksplicit sammenligner skolens rolle og funktion i det moderne samfund med kirkens rolle og funktion i middelaldersamfundet. Dertil handler Bourdieus spørgsmål til skolen ikke om, hvordan tingene ud fra en bestemt politisk-moralsk holdning *bør* være, men om hvordan det *er* med skolen. Men hvorvidt dét fremgår tydeligt nok af Wilkens fremstilling, afhænger måske også af hvem der læser?

Vurderet på sine egne præmisser er der med Wilkens *Pierre Bourdieu* under alle omstændigheder tale om en absolut vellykket og anbefalelsesværdig første guide til Bourdieus værk og tænkning.

Indholdet i bogens fem kapitler og epilog:

1 - Bourdieus biografi, sammenhæng mellem livsbane og akademisk værk

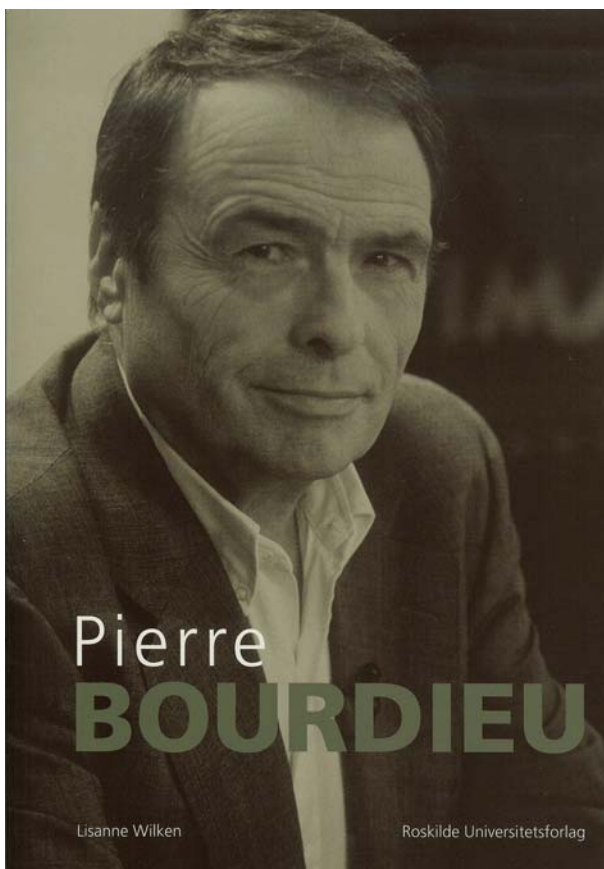
2 - Centrale begreber: felt, habitus, kapital, doxa, strategi, spil

3 - Klasseanalyse, det sociale rum

4 - Magt og symbolsk vold, uddannelsessystemet, sprog, magtfelt

5 - Epistemologi, refleksivitet (bygget på Callewaert og Broady, men mærkelig nok uden at inddrage sidstnævntes disputats *Sociologi och epistemologi*)

Epilog - Modild, Bourdieus politiske engagement

Eksperimentel billedbog

Anders Fogh Jensen (tekst) & Rasmus Svarre Hansen (tegninger): *Magtens kartografi: Foucault og Bourdieu*. Forlaget UP, "Billeder på pædagogikken", 2006

Denne bog må siges at være et eksperiment, og denne læser er nok ikke den primære målgruppe, så det følgende skal tages med et gran salt. Eksperimentet består i, at AFJs tekst er integreret i RSVs univers

af tegninger. Det fungerer ikke rigtig for mig, og det er der vist to grunde til – begge hænger sammen med forholdet mellem tekst og billeder. Anders Fogh Jensen, for hvis Foucault-bog (*Mellem ting*, Det lille Forlag, 2005) – og person for øvrigt – jeg har megen sympati, har her barberet sin i forvejen enkle (men i bemeldte bog ikke forenkende) stil ned til det absolut minimalistiske. Det kan i sig selv føre til en vis ubegribelighed, når det gælder abstrakte materier; men forståelsesvanskeligheden forøges af tekstens optræden som øer i et kompliceret sort-hvidt univers af tegninger: Sammenhængene i argumentation har tendens til at fortabe sig. Det andet problem er tegningerne. Om de er gode eller ej, kan jeg ikke rigtig beslutte mig for, men det er heller ikke det centrale. Det væsentlige er snarere, at de med deres karakter af montage i mange lag foruden deres stadigt skiftende karakter ikke understøtter teksten, men snarere spreder opmærksomheden: De lagvise montager af alle mulige grafiske former, stilarter og motiver – landkort, fotos af mennesker og steder, motiver fra græske vaser, stregtegninger og skraveringer, naturalisme og stilisering osv. – er i den grad i modstrid med den kumulerende linearitet i en teoretisk diskurs, hvor man for at forstå B må have forstået A samt det præcise forhold mellem A og B. Bogen er på en eller anden måde meget svær at nærlæse. Selv for den, der bilder sig ind at kende både Foucault og Bourdieu godt, kan det derfor være vanskeligt at følge med. Hvilket vil sige, at jeg har meget vanskeligt ved at forestille mig, at bogen vil kunne tilføre novicer – f.eks. pædagoger – nogen forståelse af Foucault, Bourdieu eller pædagogik. Men hvem ved, måske vil nogen finde den *spændende* og dermed få appetit på andre og mere håndgribelige introduktioner – og i så fald er eksperimentet faldet heldigt ud for andre målgrupper end denne skolastiske litteratlæser.

/cs

5. Theory, Culture & Society - særnummer om Bourdieu

For et dansk perspektiv er det mest interessante ved dette særnummer af det velkendte britiske tidsskrift *Theory, Culture & Society* (23: 6, november 2006) måske bidraget af Staf Callewaert. Bortset fra det er det redigeret af Derek Robbins, der også har skrevet introduktionen, hvor nogle yderligere bøger af Bourdieu-relevans fra hans hånd annonceres: *On Bourdieu, Education and Society* (Bardwell Press 2006) og den kommende *The Internationalization of French Social Thought, 1950-2000* (Sage 2007).

Udover Robbins er der interessante bidrag af en herligt international samling *usual suspects*: Remi Lenoir fra Paris skriver om "Scientific Habitus: Pierre Bourdieu and the Collective Intellectual", Bridget Fowler fra Glasgow om "Autonomy, Reciprocity and Science in the Thought of Pierre Bourdieu", Beate Kraus fra Bielefeld om "Gender, Sociological Theory and Bourdieu's Sociology of Practice" – en fin gennemgang af hovedsynspunkterne i *Den maskuline dominans*, den feministiske kritik af den og nytten af habitus-begrebet for sociologiens forståelse af køn – og den altid læseværdige litterat Anna Boschetti fra Venedig om "Bourdieu's Work on Literature: Contexts, Stakes and Perspectives". Dertil kommer en mig ukendt Tim Jenkins, der skriver om "Bourdieu's Béarnais Ethnography", herunder om sammenhængen mellem Bourdieus egen livshistorie og hans sociologi, samt – hvad der især forekommer interessant – Jenkins' kritik af Bourdieus arbejde ud fra hans egne etnologiske studier i Béarn-regionen, alt sammen indsat i sammenhæng med Bourdieus arbejder som helhed.

Og så er der som sagt Stafs artikel med titlen "Bourdieu, Critic of Foucault: The Case of Empirical Social Science against Double-Game-Philosophy" (s.73-98). Eftersom den handler om emne, som jeg selv har arbejdet lidt med for nylig, nemlig Foucault set fra et bourdieusk perspektiv – både det, Bourdieu selv anlagde, og det, man kan anlægge ud fra sociologiske betragtninger – vil jeg her give den en lidt mere indgående behandling. Det følgende er ikke så meget en gengivelse af Stafs fremstilling og argumenter som nogle betragtninger, der sine steder afviger lidt fra artiklens – for at rejse en diskussion.² Artiklens hovedidé er en udfoldelse og grundig diskussion af den kritik, som Bourdieu fra tid til anden rejste mod nogle andre franske 'tænkere', nemlig dem, der delte to eller måske tre egenskaber med ham selv, eksempelvis Foucault og Derrida: De var stort set jævnaldrende, de var *normaliens philosophes* (dvs. uddannet i filosofi ved Ecole normale supérieure), og de havde del i samme anti-institutionelle stemning, dvs. et uortodokst forhold til filosofien og til institutionerne. (Andre, der enten ikke var det andet – f.eks. Baudrillard – eller det tredje – eksempelvis de ortodokse filosofiprofessorer på universiteterne – var næppe værd at spille kritik på.) Som det fremgår af artiklen, kritiserede Bourdieu dem for at have tilegnet sig nogle temaer fra humanvidenskaberne, men uden at gøre sig besværet med at lære deres metoder og arbejdsformer med den forpligtelse på systematisk virkelighedsudforskning, det indebærer. De spillede derfor et dobbeltspil, hvor de brugte humanvidenskabernes indsigter mod deres filosofiske forgængere, men med henblik på at fremme filosofiens overhøjhed over humanvidenskaberne, hvis epistemologiske grundlag, de forsøgte at underminere – et dobbeltspil, som man også finder en variant af hos generationens fælles filosofiske reference, Nietzsche, som historiserede filosofiske ideer ('moralens genealogi') og brugte biologisme mod filosoferne, samtidig med at han forsvarede filosofien mod naturvidenskaben. (I et af Derridas tidligste skrifter, "Struktur, tegn og spil i humanvidenskabernes diskurs" fra 1966, er dette dobbeltspil tydeligt: Han sætter en række spørgsmålstejn ved Lévi-Strauss' strukturbegreb og hele forehavende, men uden nogen intention om at bruge denne kritik til at frembringe en bedre humanvidenskab: Intentionen er klart at sikre filosofiens status som den disciplin, der kan underminere de andre uden at have nødig at forpligte sig på en bedre videnskab – hvilket nærmest automatisk vinder tilslutning blandt humanister, der som f.eks. litteraturvidenskabsfolk, ikke føler sig forpligtet på empirisk arbejde og endda ser deres særlige overlegenhed deri.) Når det er vigtigt at (gen)rejse denne kritik, er det ifølge Staf, fordi Foucault tages til indtægt – med rette eller urette – af mange folk, hvis fremmeste

² Et par supplerende detaljer af pedantisk tilsnit til Stafs gennemgang af forholdet mellem Foucault og Bourdieu, som det kan iagttages på tryk: Som det fremgår af oversættelserne om "forholdet mellem Bourdieu og Foucault" på Hexis-hjemmesiden (<http://www.hexis.dk/Bourdieu-Foucault.pdf>) findes der en enkelt reference til Bourdieu i Foucaults forfatterskab (karakteristisk nok anbragt i et amerikansk forord fra 1978, som først blev udgivet på fransk efter Foucaults død); men trods alt kan det vel betragtes som en slags offentlig anerkendelse af Bourdieus (samt Passerons og Castels) eksistens som bogstaveligt talt nævneværdige. Desuden er der en tidlig og ikke særligt venlig reference til Foucault hos Bourdieu (også den i en engelsksproget sammenhæng), nemlig i Bourdieu og Passerons lange artikel "Sociology and Philosophy in France since 1945: Death and Resurrection of a Philosophy without Subject" (Social research, 1967). Her indskriver de Foucault i en historie, der går fra Durkheims forkastelse af subjektfilosofien over Sartres forkastelse af denne forkastelse til Sartre-efterfølgerens forkastelse af Sartres forkastelse, hvorved man er tilbage ved udgangspunktet for den subjektløse filosofi hos Durkheim (f.eks. hos Levi-Strauss og andre strukturalister) -- som imidlertid også blev approprieret af filosoffer (dvs. uægte humanvidenskabsfolk) som Foucault i *Ordene og tingene* (1966) – med en næsten komplet fortrængning af Durkheim: "Michel Foucault, det seneste af disse glørværdige eksempler, der er så karakteristiske for vort land, har fået en del af sin succes hos det brede publikum, fordi han i hver enkelt af dem taler til den intellektuelle *wannabe*, som har lært ikke at forlange bevis for den intellektuelle storhed i et værk, som gør det klart, at et sådant bevis kun bliver de initierede til del, mens det ry, han så hurtigt opnåede blandt sine ligemænd, kommer af det polyfoniske talent, som akkompagnerer hans spil på filosofihistoriens, historiefilosofiens, videnskabshistoriens og videnskabsfilosofiens lange og dissonerende registre, for at komponere en videnskabshistoriens filosofi, som på samme tid er en videnskabsfilosofiens historie." (s. 206)

mål er og har været at dementere sociologiens indsigter: diskursanalytikere, radikale videnskabsrelativister, socialkonstruktivister og fornægtere af eksistensen af klasser (s.74): "Foucault has become the father of a radical relativistic and idealistic culturalism." (s.92).

Spørgsmålet er imidlertid, om Foucault faktisk kan kritiseres for at have tilegnet sig humanvidenskabelige temaer uden at have gjort sig den anstrengelse at tilegne sig humanvidenskabelige fremgangsmåder og forpligtelser. Det står mig ikke helt klart, hvad Staf egentlig siger om det i artiklen; som hos Bourdieu fremsættes kritikken kun indirekte. Staf lægger med rette vægt på, at Foucaults innovative bidrag til forståelsen af ideer og viden i et ikke-subjektivistisk perspektiv er blevet forvrænget af den amerikanske og britiske reception (s. 90-91). Og det er ligeledes med rette, at der lægges vægt på, at Foucault primært interesserede sig for historiseringen af ideer og viden i institutionelle og magtmæssige kontekster; men da denne historisering sker gennem rekonstruktionen af diverse slags historisk praksis – diskursiv og ikke-diskursiv – forbliver det højst uklart, hvad det vigtige egentlig er hos Foucault: "The subtle question whether Foucault's analysis is about behaviour, or about knowledge causing behaviour, about knowledge accompanying behaviour, or only about different forms of knowledge cannot be answered in general terms, but only in local terms" (s. 92). Foucault er selv ret uklar på dette punkt, for det første fordi hans eksplite udsagn om sine fremgangsmåder ofte synes at være bestemt af situationen: Når han henvender sig til historikere, taler han om den filosofiske dimension i sit forehavende, og når han taler til filosoffer, fremhæver han den historiske dimension. For det andet fordi det er vanskeligt at udlede noget præcist af analysen af hans fremgangsmåde, som den præsenterer sig i hans værker, inkl. forelæsningerne ved Collège de France. Det skyldes bl.a., at Foucaults forhold til de historiske kilder ofte er fuldkommen uigennemskueligt, især hvad angår systematik. Det virker ofte, som om han trækker obskure tekster op af hatten og giver sig til at drage vidtgående konklusioner af dem; men for læseren, der ikke er specialist i det 19. århundredes kriminologiske litteratur eller det 16. århundredes politiske traktater, er det ikke til at vide, om disse tekster er kendte eller ukendte, repræsentative eller afvigende, dvs. med hvilken ret, man kan drage Foucaults konklusioner. Problemet er altså ikke Foucaults alene; det skyldes også læserens uvidenhed. Men Foucault forstærker den ved ikke at underkaste sig de forpligtelser over for *fremstillingen*, som en historiker ville gøre af hensyn til læseren – f.eks. ved at indskrive sig i velkendte debatter inden for disciplinen. Derfor kan Foucault jo imidlertid godt have gjort sit historiske forarbejde på en hæderlig måde, som en seriøst arbejdende historiker eller sociolog ville kunne anerkende. Vanskeligheden ved at bedømme om Foucault kan siges at have tilegnet sig den historisk-sociologiske metier, ligger måske derfor snarere i, at han nægtede at indskrive sig i nogen kendte discipliner og dermed at overholde de specifikke fordringer for arbejde og fremstilling, som de rummer. Fordi han var så forhippet på at tænke på helt nye og uhørte måder, ignorerede han, at en lang række discipliner faktisk allerede længe havde været i gang med at tænke over beslægtede forhold, f.eks. den historisk variable symbolske dimension ved virkeligheden – fra Durkheim & Mauss i 1903 over Cassirer og hans symbolske former til Bourdieu, en lang række historikere og historiske antropologer i Frankrig eller Norbert Elias og tysk begrebshistorie. Selv om han fra tid til anden – f.eks. i en anmeldelse af en Cassirer-bog, som Bourdieu havde sørget for at udgive, i sine referencer til Goffman eller Robert Castel – inddrog eller anerkendte sådanne værker, kom de på en eller anden måde altid til at virke som punktuelle og sært kontekstløse forekomster, der kun repræsenterer sig selv og ikke en disciplin med en disciplinerende virkning på den, der arbejder inden for den. Denne mangel på disciplinering som tænker kan, som Staf slutter med, utvivlsomt forbindes med en socialt og habituel betinget "anarchistic mood of revolt" hos Foucault – og det kunne måske siges at være

grunden til, at Foucault var tvunget til genopfinde et stort antal dybe tallerkner, men samtidig tog sig en frihed, der gjorde det muligt at opdage og forbinde hidtil utænkelige ting. Hvorom alting er, er det en storartet ting, at Stafs artikel kan læses på engelsk. Måtte briterne og amerikanerne tænke længe over den.

/cs

6. Agora - særnummer om Bourdieu

Agora: Journal for metafysisk spekulasjon, nr. 1-2, 2006: "Pierre Bourdieu"

Foruden nogle anmeldelser og en artikel af Judith Butler indeholder dette særnummer af det norske idéhistoriske (?) tidsskrift godt 400 sider om Bourdieu. Det indledes af en række velvalgte oversættelser af artikler og boguddrag (originalår i parentes – men der mangler bibliografiske oplysninger sine steder): "Kapitalens former" (1983), "Fra kongens hus til statens fornuft" (1997), "Strukturer, habitus, praksiser" (*Le Sens pratique*, 1980), "Habitus og livsstilenes rom" (*La Distinction*, 1979) og "Maktfeltet og dets forvandlinger" (*La Noblesse d'Etat*, 1989).

Derefter følger ti artikler om Bourdieu, heraf tre af ikke-nordmænd: Calhoun, Brubaker og Gartman. Teksterne er overvejende teoretiske og interesserer sig ikke synderligt for praktisk sociologisk anvendelse af de bourdieuske arbejder; en del af forfatterne er dr. polit., hvad man så skal lægge i det.

Dag Østerberg skriver f.eks. om forholdet mellem Bourdieu og Cassirer og skitserer sidstnævntes hovedsynspunkter i klassikeren *Funktionsbegriff und Substanzbegriff* fra 1910: De vigtigste lån fra Cassirer hos Bourdieu er antisubstantialismen og den epistemologiske konstruktivisme. Efter den glimrende og klare redegørelse stiller Østerberg sig ejendommeligt nok spørgsmålet: "Det kunne innvendes at Bourdieu har sin filosofiske bakgrunn i fransk, ikke tysk vitenskapsfilosofi" – det virker mærkeligt naivt. Når Bourdieu fandt interesse i Cassirer, var det vel bl.a., fordi han sagde noget, der var nært beslægtet med den franske historiske epistemologi. Men ellers en klar og instruktiv fremstilling.

Vidar Enebakk opruller i sin artikel om Bourdieu og videnskabssociologien en hel lille fransk sociologihistorie, som handler om Bourdieus efterfølgere. Han mener at kunne konstatere, at der hos nogle af de lidt yngre oprørere mod Bourdieus sociologi i Frankrig – eksemplerne er Bruno Latour og makkerparret Boltanski-Thévenot – er et fællestræk i form af en "pragmatisk" orientering, dvs. en orientering mod handlingsanalyse i sociale rum, som ikke lader sig reducere til Bourdieus angivelige forestilling om "én bestemt social orden". At ordet 'pragmatisk' kunne være et fællestræk for disse lidt yngre sociologer, bekræftes af kunstsociologen Nathalie Heinich, der ikke nævnes af Enebakk: Også hun har Bourdieu som en blanding af inspiration og Prügelknabe, og hun betegner sig interesse for, hvad kunst 'gør' som et led i en pragmatisk æstetik og sociologi. Men om bruddet med Bourdieu er ægte eller blot et brud med en stråmand, der er konstrueret til lejligheden, er ikke helt tydeligt.

Lars Bugge forsøger i artiklen "Herredømme og frigjøring i den borgerlige kulturen" at fremanalysere af *La Distinction*, at "det falskt allmenne [ved elitekulturen] ikke munner ut i et ønske om å bryte ned en universalisert kultur, men å gjøre den mer universell, både ved å sikre den en større autonomi og ved

å allmenngjøre forutsetningene for å ta del i den.” Bourdieus analyse skal med andre ikke forstås som en normativ kritik af ’finkulturen’ som sådan, men som en kritik af de ulige forudsætninger for at tage del i den. I en lidt mærkelig ekskurs giver han sig imidlertid i kast med en analyse af forholdet mellem dannelsesborgerskabet og de intellektuelle i Norge, hvor han dels hævder, at der næsten ingen egentlige intellektuelle er, og at de få, der findes, fejlagtigt gør deres modstand mod dannelsesborgerskabet til et forsvar for folkeligheden – begge dele kan nok have sin rigtighed. Dels tilskriver han ved samme lejlighed dannelsesborgerskabet nogle synspunkter (humanisme, opbyggelighed og klassicisme), som man får indtryk, at han opfatter som nærmest substantielle karakteristika ved denne klassefraktion (som vist for øvrigt begrebshistorisk hører hjemme i tyske sociologiske intellektuelles modstand mod netop *Bildungsbürgertum*).

Gunnar Aakvaag opfatter Bourdieu som venstrehegelianer og mener af den grund, at Bourdieu må tilføjes nogle habermasianske begrebsligheder, så der ikke opstår uorden i det venstrehegelianske forhold mellem sociologisk teori og frigørende praksis: Habituserne er for lidt refleksive, og den kommunikative praksis må være mere kritisk og frigørende. Men er Bourdieu venstrehegelianer? Hans opfattelse af forholdet mellem begreb og verden er vel snarere kantiansk eller rettere neokantiansk, som Østerberg er inde på?

Endelig, de to sidste i korthed: Roar Høstaker skriver om Bourdieus feltbegreb og sammenligner med Kurt Lewin og inddrager Bernard Lahire og Deleuze & Guattari, mens Harald Grimen skriver om bruddet med ”primærrøynslene” hos Bourdieu ud fra en opfattelse af kontinuitet... Men her blev teksterne mig også for nynorske til at være rigtig begribelige, må jeg indrømme. (Hvad *betyder* ”røynslene” overhovedet? Og hvorfor skal begreber hedde ’omgrep’?)

Hvorom alting er, indeholder dette nummer et interessant bidrag til den nordiske Bourdieu-diskussion og -reception. Mere i den teoretiske afdeling end den praktisk sociologiske, som sagt, men det kan også have sin funktion. Og oversættelserne af Bourdieu og de tre udlændinge er velvalgte.

/cs

7. Bourdieu, statistik og geometri

- en stemningsrapport fra Uppsala ved Jens A. Hansen

*’Bourdieu was a sociologist that made fire
from any kind of wood’*

Frederic Lebaron, Uppsala 2006

Som annonceret flere gange via *Hexis* nyhedsbrev blev der i uge 37 afholdt kursus i korrespondanceanalyse på Institut for Læreruddannelse i Uppsala. Kurset var arrangeret af Donald Broady, Mikael Börjesson og Ida Lidegran, og underviserne var ingen mindre end Brigitte Le Roux, Henry Rouanet, Philippe Bonnet og Frédéric Lebaron. Hvis navnene ikke lige siger alle noget, kan de ganske kort præsenteres således: Le Roux og Rouanet er begge matematikere og er i dag de fremmeste eksponenter for den franske tradition inden for korrespondanceanalyse. Deres arbejder og udviklinger

er noget af de mest spændende på området, og de var uhyggeligt kompetente. Som deltager fik man fornemmelsen af at blive præsenteret for 'state of the art' inden for området. Frédéric Lebaron er sociolog, efterfølger efter Bourdieu på posten som præsident for 'Rasion agir' og forsker i økonomernes konstruktion af økonomien. Han har skrevet flere artikler om Bourdieus relation til 'videnskaben' økonomi og har et meget indgående kendskab til hele Bourdieus forfatterskab i almenhed og hans brug af statistik i særdeleshed. Alle tre har arbejdet sammen med Bourdieu i den sidste periode af hans liv. Bonnet er socialpsykolog og har arbejdet sammen med/for Le Roux (og Rouanet) i en årrække.

Kurset havde hovedsageligt fokus på det Le Roux og Rouanet kalder Geometrisk Data Analyse (GDA) – altså korrespondanceanalyse og multipel korrespondanceanalyse, men også andre metoder som principal komponentanalyse. Men samtidig bestod en del af kurset i en række 'sociologiske' forelæsninger, som fokuserede på brugen af statistik (ikke mindst i Bourdieus arbejde), og det tænkte jeg kunne have interesse for flere af foreningens medlemmer. Jeg skal derfor undlade at referere de mange nyttige 'formler' og programteknikker, som vi der deltog fik med os hjem, og alene fokusere på diskussionen om brugen af statistik hos Bourdieu og i den geometriske dataanalyse. Samtidig vil jeg gerne understrege, at det ikke er muligt at sammenfatte alle de pointer, som bl.a. Lebaron kom med i sine forelæsninger om Bourdieus brug af statistik, og det nedenstående skal mere betragtes som mine overvejelser i forlængelse af kurset end et egentlig resume.

Bourdieu og statistikken

Som Lebaron gjorde det klart, betragtede Bourdieu sig selv som deltager i et sociologisk slagsmål. Og hele vejen igennem hans forskningsarbejde havde han en ambition om at tilegne sig 'alle til rådighed stående teknikker' for at kunne 'bruge modstandernes våben imod dem selv ved at gøre dem til redskaber for videnskaben'. Mere specifikt betragtede Bourdieu statistik som en meget central teknik i 'kampen imod tilfældigheden'. Altså imod forestillingen om at den sociale verden er ganske ustruktureret og uden nogen større sammenhæng – en forestilling der også i dag vinder frem med retorikken om den stadigt stigende forandringshastighed (som tilsyneladende gør gårsdagens majsommeligt oparbejdede resultater helt irrelevante for nutiden)³. Til dette formål kan statistik bruges til at fastholde, at der faktisk findes systematiske forskelsstrukturer. I indledningen til den etnografiske del af 'Travail et Travailleurs en Algérie', gør Bourdieu sig netop en sådan overvejelse over de muligheder, statistikken giver for at synliggøre sammenhænge, der ellers ikke ville være synlige, samtidig med at han også gør en række af statistikkens begrænsninger klart (f.eks. faren ved det han kaldet 'the shamanism of statistics', hvor test bliver til en slags 'magi') (Bourdieu 1994).

En anden problemstilling Bourdieu allerede meget tidligt begyndte at tage livtag med, var spørgsmålet om forståelseskategoriernes uentydighed. I hans spørgeskemaundersøgelser i Algeriet blev der således klart, at man ikke kunne forstå de regionale variationer i arbejdsløsheden, hvis man ikke samtidig gjorde sig klart, at betydningen af ordet 'arbejdsløshed' også varierede fra region til region. I dag er problemstillingen om 'kategoriernes' dobbeltydighed meget anerkendt – specielt inden for den mere 'kvalitativt' orienterede socialvidenskab. Men i modsætning til den rituelle forkastelse af 'kvantitative' metoder som et forsøg på at reducere den sociale verden til tal og diffuse kategorier tog Bourdieu

³ Af Pierre Carles film om Bourdieu, fremgår det faktisk, at netop denne retorik om den enorme 'forandringshastigheden' og dens ødelæggende effekt på videnskaben var noget Bourdieu også kæmpede med allerede ved begyndelsen af sin karriere – så nogle ting forandre sig åbenbart ikke så meget.

problemet med de statistiske kategoriers historicitet ganske alvorligt. Det er måske en af de ting, det er rigtig vigtigt at fokusere på, hvis man vil forstå, hvad det er, der adskiller Bourdieus brug af statistik fra den masseproduktion, der finder sted i nogle dele af socialvidenskaberne; en konstant refleksion over kategoriernes sociale konstruktion og en tilgang til forskning, hvor udviklingen af de statistiske kategorier er en integreret del af den teoretiske konstruktion. 'For Bourdieu gik den systematiske indsamling af data og den teoretiske konstruktion altid hånd i hånd', som Lebaron forklarede det.

Lebaron kunne fortælle, at Bourdieu efter sit ophold i Algeriet var med til at undervise på Frankrigs Nationale Statistik Institut (INSEE), og at han derigennem fik stor betydning for de ændringer i de klassifikationssystemer, som denne institution gennemførte i 80'erne. Lebaron og Rouanet fremhævede begge, at Bourdieu med tiden blev opmærksom på vigtigheden af at synliggøre, hvad man gør, og skelne imellem de forskellige 'trin' i arbejdet med statistik – både for at imødegå kritik, men også for at gøre den mulig og legitim. Samtidig fremhævede de også de forskellige måder at fremskaffe statistiske data på, som Bourdieu benyttede – alt lige fra officielle statistikker over minutiøst designede spørgeskemaer og til egentlige prosopografier. Bourdieu tog med andre ord de metodiske og erkendelsesmæssige problemer, der er forbundet med statistik ganske alvorligt, og var med til at udvikle brugen af dette sociologiske værktøj. Og ligesom Bourdieu selv har advaret imod at se noget nyt i brugen af interview i 'Misere du monde' (Bourdieu & Schultheis 1998), advarede Lebaron derfor også imod påstande om, at Bourdieu holdt op med at bruge statistik i slutningen af sit liv. Han fremhævede tværtimod, at der som grundlag for 'Misere du monde' lå et ganske omfattende statistisk materiale, som dog kun er blevet præsenteret på seminarer.

Variabler, individer og sociale relationer

Flere af Bourdieus mere omfattende bøger indeholder en fortløbende diskussion af forskellige statistiske metoder. I den nyligt danskoversatte udgave af 'La reproduction', kan man således læse en ganske lang og omfattende diskussion af forholdet imellem en teoretisk begrundet brug af statistik og det, Bourdieu og Passeron kalder 'multivariable analyser'. "Når vi har valgt at følge den deduktive fremlægningsmetode, skyldes det, at kun en teoretisk model (...) er i stand til at afdække det system af kendsgerninger, som den konstruerer som sådanne ved at etablere et systematisk forhold mellem dem" (Bourdieu & Passeron 2006, s. 99). Bourdieu og Passerons kritik retter sig dels imod den partielle testning af enkeltvariabler og dels mod den implicite tro på, at en bestemt faktor har samme betydning for alle grupper og i alle dele af uddannelsessystemet. Deres pointe synes at være, at man for at stille de rigtige spørgsmål til et givet datamateriale må have en ordentlig 'model' – eller en ordentlig problemstilling.

I forlængelse heraf understregede Le Roux og Rouanet gentagne gange vigtigheden af at have *relevante* data. Godt nok betragtes korrespondance som et glimrende redskab til at lave eksplorativ analyse, og godt nok lagde Benzécri vægt på, at "modellen skal følge data, ikke omvendt", men samtidig må de data, der bruges i analysen også være relevante og dække hele det problemfelt, som ønskes undersøgt (Le Roux & Rouanet 2004, s. 14). Og dataenes relevans afgøres ikke af tilfældige afprøvninger eller af test på en lang række variabler, men af den forskningsmæssige problemstilling: 'Hvis du ikke har et problem, har du et problem', som Börjesson citerede dem for at have sagt.

Kritikken af den 'statistiske' udvælgelse af relevante variabler og af manglen på en samlende model var også fremtrædende i 'La Distinction' – en kritik, der vidner om Bourdieus aktive arbejde med at

tilægge sig de forskellige metoder ved at forholde sig til deres underliggende teoretiske model. ”Den enkelte relation imellem afhængige og såkaldt uafhængige variabler skjuler det samlede system af relationer, som er det egentlige princip for de registrerede korrelationers specifikke styrkeforhold og funktionsmåde. De mest uafhængige blandt ’uafhængige’ variabler dækker over et helt netværk af statistiske relationer, som implicit er til stede i denne variabels relation til en given praksis” (Bourdieu 1984, s. 103, min oversættelse). Mere specifikt kan kritikken siges at være rettet imod det, man kunne kalde for ’Sociology of variables’, hvor man tester en række forskellige variabler, uden at det bærende princip for deres udvælgelse er klart. Rouanet vendte flere gange tilbage til dette ’regressionsproblem’, hvor man enten risikerer at få misvisende eller fejlagtige resultater (fordi der er medtaget for mange eller de ’forkerte’ variabler).

I modsætning her til kan multipel korrespondanceanalyse beskrives som en statistisk tilgang, hvor ’individerne’ er i centrum. ’Individerne bærer al informationen’, forklarede Le Roux og Rouanet, og for dem, der kender bare lidt til statistiske teknikker, er det en udmelding, der står i kraftig kontrast til ’normal’ statistik, hvor der fokuseres på ’sammenhænge imellem variabler’. Forholdet imellem ’individer’ og ’sociale relationer’ har Bourdieu diskuteret ganske omfattende i indledningen til fjerde del af ’La Noblesse d’État’. Her forklarer Bourdieu, at hans forståelse af ’magtfeltet’ bryder med traditionelle eliteteorier og marxistiske klasseteorier, ved netop at bryde med den individorientering, som ligger implicit i disse tilganges fokus på ’populationen’ i den dominerende klasser/eliten⁴. ”Med mindre man er tilfreds med en rent teoretisk konstruktion, bliver dette brud vanskeliggjort af, at man kun kan lave en videnskabelig konstruktion af et felt ved at støtte sig til data, der, fordi det er knyttet til bestemte populationer, lægger op til en normal statistisk behandling. Hovedfordelen ved korrespondanceanalyse – når man ved, hvordan man konstruerer analysen og læser resultaterne ud fra den relationelle tænkemåde, som er grundlæggende for den – er, at den gør det muligt at opdage systemer af relationer (imellem positioner, imellem synspunkter og imellem de to rum af positioner og synspunkter)” (Bourdieu 1996, s.263-4, min noget upræcise oversættelse). Forskellen imellem de to traditionelle tilgange og Bourdieus magtfelt er, med andre ord, at Bourdieu tænker i ’relationer’ frem for ’individer’, og i dette dilemma imellem individ-orientering og rent teoretiske konstruktioner, blev korrespondanceanalyse af Bourdieu set ’som den bedste måde at give konkret udtryk for den relationelle tænkning’, som Lebaron udtrykte det.

Hvorfor, kan man måske bedst få en forståelse af ved at læse Le Roux og Rouanets artikel om ’fortolkningsværktøjer’ (1998), hvor de netop opridser strategien for, hvordan man fortolker de ’kort’, som produceres af en korrespondanceanalyse. Med reference til Benzécri forklarer de, at en fortolkning af ’kortet’ netop handler om at stille svarkategorier op over for hinanden, i et forsøg på at beskrive, hvad der adskiller den ene side af kortet fra den anden. Selvfølgelig er der også andre teknikker involveret (som blandt andet synliggør, hvilke kategorier der overhovedet skal tages med i analysen, og hvor meget forklaringskraft de skal tillægges), men hovedprincipper er altså at synliggøre de forskelsrelationer, der strukturerer kortet.

Men når det er vigtigt for Le Roux og Rouanet at understrege individernes centrale placering i analysen, er det, fordi det giver mulighed for at udvikle korrespondanceanalysen endnu videre. Le Roux og Rouanet har således arbejdet med at kombinere GDA og variansanalyse, på en måde der

⁴ Uden at ville bidrage til den mere generelle kritik af magtudredningen kan man tage dennes ’Den danske elite’ som et glimrende eksempel på det ’populationsfokus’, som Bourdieu her kritiserer.

giver mulighed for at spørge ind til de statistiske kategoriers entydighed. Det sker ved at synliggøre spredning af de individer som har en bestemt egenskab og derfor et blevet tilknyttet en bestemt kategori. Det er, som Le Roux, Rouanet og Ackerman (2000) har vist, en teknik Bourdieu allerede brugte i 'La distinction', for netop at synliggøre at to punkter, der ligger tæt på hinanden i det sociale rum (eller magtfeltet), kan dække over grupper, der har en meget forskellig spredning i dette rum. Imens 'professionerne' var stærkt koncentreret i magtfeltet, var funktionærerne (*les cadres*) spredt over hele magtfeltet (Bourdieu 1984, s.262). Denne teknik er nu, takket være Le Roux og Rouanet, systematiseret så den har en mere formel relation til variansanalyse og dermed statistisk tænkning. Denne udvikling ligger på mange måder i forlængelse af Bourdieus arbejde med konstant at gøre både hverdagslivets og de videnskabelige kategorier til genstand for refleksion. Teknikken kan selvfølgelig ikke erstatte den socialhistoriske analyse af kategoriernes genese, som Bourdieu gang på gang vendte tilbage til, men den kan hjælpe med at gøre refleksionen over de statistiske kategoriers sociale entydighed til en fast bestanddel af statistiske analyser.

Mere overordnet handler Le Roux og Rouanets projekt ikke kun om at udvikle den Geometriske Data Analyse internt, men også om at vise dens relation til andre, mere 'normale' metoder. Et vigtigt udgangspunkt for denne strategi kan opsummeres i formuleringen 'imellem kvantitet og kvalitet er der geometri'. Le Roux og Rouanets argument er på den ene side, at en god geometrisk repræsentation kan sige meget mere end tonsvis af tabeller og lange kvalitative interviews. På den anden side handler det også om, at geometrien giver mulighed for at indfange relationerne imellem nogle 'kvalitative' kategorier og en geometrisk repræsentation, som giver mulighed for at behandle disse kategoriers relationelle placering, som 'kvantitative' koordinatpunkter. Og derved bliver integrationen imellem GDA og mere traditionelle statistiske metoder som regressions- og variansanalyse mulig. Men det centrale i deres projekt er, at geometrien er det bærende princip for denne integration. Den geometriske repræsentation er ikke bare et 'billede', men et *geometrisk* billede (med bestemte afstandsmål). Og som et sociologiske analyseredskab kan denne geometriske repræsentation betragtes 'som hele verden', som Lebaron udtrykte det. Altså som den sociale helhed, der skal studeres, eller "det samlede system af relationer", som Bourdieu ønskede at synliggøre (frem for enkeltrelationer imellem variabler). Som fremhævet af Rouanet kan det rum, som skabes af de aktive variabler, anskues som en samlet variabel, der både kan forklare eller forklares (f.eks. af supplementære variable).

Perspektiver og begrænsninger i GDA

Et af de punkter, hvor denne integration imellem GDA og mere traditionel statistik nok vil bidrage mest kærkomment i forhold til at give f.eks. korrespondanceanalyse en større legitimitet (og samtidig gå i krig med nogle af de problemer, som er centrale inden for den traditionelle statistik) er integrationen imellem GDA og induktiv dataanalyse. Altså en mere traditionel statistisk analyse, hvor der udregnes konfidensintervaller og laves hypotesetest. Men den afgørende forskel på den traditionelle tilgang og det, Le Roux og Rouanet arbejder med, er at der netop ikke laves en masse test af tilfældige variabler, men af elementer i en samlet model, som er skabt via den geometriske repræsentation. Det er denne models forskellige elementer, som skal testes, og deres effekter, som skal udregnes. En anden markant forskel er, i forlængelse heraf, deres kraftige understregning af, at den deskriptive side kommer først. I brugen af mere traditionel statistik kan man ofte møde eksempler på,

at man starter med en test, for derefter kun at kigge på de 'signifikante' sammenhænge⁵. Et væsentligt problem ved denne tilgang er, som Rouanet understregede det, at test er 'populationsafhængige'. Det vil sige, at meget små 'effekter' kan blive erklærede 'signifikante', hvis der er en stor population, imens meget store 'effekter' kan blive erklæret 'ikke signifikante', fordi de er baseret på små populationer. Overfor dette problem fremhævede Rouanet og Le Roux vigtigheden af kun at teste de hypoteser, som en deskriptiv fortolkning lægger op til, og samtidig huske på, at 'hvis der ikke er bevis for en effekt, er det ikke bevis for, at der ikke er en effekt'. Samtidig kunne de minde om, at 'statistisk signifikans er ikke det samme som substantiel signifikans'. Disse advarsler skal for det første minde om, at selv om det er muligt at finde stærke korrelationer imellem forskellige variable (f.eks. antal børnefødsler og antal observerede storke), er det ikke ensbetydende med, at der er en sammenhæng, eller at den er sociologisk relevant. Og for det andet skal de minde om, at signifikantest ikke er den eneste måde at underbygge en videnskabelig teori på. Andre former for empiri kan være lige så vigtige i dette arbejde.

Det fører os tilbage til begyndelsen og Lebarons formulering om, at Bourdieu var 'en sociolog der lavede ild af alle former for træ'. Eller sagt på en anden måde; han brugte alle former for empirisk materiale til at konstruere sine sociologiske undersøgelser med. Efter en hel uge med geometriske dataanalyser havde jeg i hvert tilfælde behov for at minde mig selv om, at statistik er et sociologisk værktøj, men ikke sociologi. På trods af deres slægtskab med feltteorien og deres evne til at virke som forklarende modeller i sig selv (Bourdieu 2005), så er geometrisk dataanalyse og korrespondanceanalyse kun måder at analysere og præsentere data på⁶; det kræver stadig en teoretisk konstruktion at synliggøre den sociale betydning af de mønstre, der kan synliggøres i data. I 'La Noblesse d'État' forklarer Bourdieu, at "egenskaber fungerer kun som kapital, dvs. som sociale magtrelationer, i og i kraft af de felter, der konstituerer dem som mål for og midler i den kamp, der netop af denne grund redder dem fra at blive så meningsløse og ubrugelige, som de ville være i et andet felt eller en anden tilstand af det samme felt" (Bourdieu 1996, s. 264). Det er en formulering, jeg er begyndt at holde meget af, og jeg tror, det er væsentligt at betragte den som både en sociologisk og en metodisk konstatering: I den sociale verden er det felterne, som gør forskellige egenskaber til noget specielt, noget der har værdi – til kapital. Men i videnskaben om den sociale verden er det på samme måde kun ved teoretisk at konstruere disse felter, at det bliver tydeligt, hvilke (statistiske) forskelle der gør en (social) forskel. Eller som Le Roux og Rouanet har formuleret det; 'statistik forklarer ikke noget – men den kan bruges til at synliggøre mønstre, der behøver en forklaring' (Le Roux & Rouanet 2004, s. 19-20). Der kræves stadige teoretiske konstruktioner og sociologiske tolkninger for at gøre selv de mest tydelige statistiske forskelle til sociologiske forskelle.

Tilbage er der kun at takke Donald Broady for invitationen; jeg tror, alle der var med, fik rigtig meget ud af det, og det giver inspiration til også at få spørgsmålet om brugen af statistik mere på banen i det danske arbejde med at praktisere Bourdieusk sociologi.

⁵ Mange lærebøger er faktisk opbygget sådan, at man netop lærer, hvordan man laver testen, helt uden at forholde sig til hvordan data skal se ud for at denne test er relevant, og hvad implikationerne af testens udfald er.

⁶ Og det kan nok i sig selv være en fordel at skelne imellem, om det er en præsentation eller en analyse, der er formålet med de kort, der produceres. For selv om et godt billede kan sige mere end tonsvis af krydstabeller, kan kort med koncentrationsellipser, konfidensintervaller, interaktionseffekter og vinkler på underskyers første akser blive så komplicerede, at analyseteknikken i højere grad bruges til at holde udenforstående væk end til at opsamle mønstre i data. Personlig vil jeg nok foretrække et par enkelte kort, hvor de mere detaljerede analyser af disse foretages i appendikser og kun bruges som underlæggende materiale for de sociologiske analyser af kortet.

- Bourdieu, P. (1984): 'Distinction' (engelsk udgave, udgivet på Routledge).
- Bourdieu, P. (1994): 'Statistics and Sociology' (oversat af Derek Robbins som G.R.A.S.P. working paper no. 10, University of East London).
- Bourdieu, Pierre (1996): 'State Nobility' (engelsk udgave, udgivet på Polity Press).
- Bourdieu, P. (2005): 'The social structures of the economy' (engelsk udgave, udgivet på Polity Press).
- Bourdieu & Schultheis (1998): 'Das Elend der Welt – Eine zweifache Herausforderung'. I *Sozialismus* 1/98.
- Bourdieu, P. & J.-C. Passeron (2006): 'Reproduktion' (dansk udgave, udgivet på Hans Reitzels)
- Le Roux, Brigitte & Rouanet, Henry (1998): "Interpreting Axes in Multiple Correspondence Analysis" i Blasius & Greenacre (ed.): "Visualization of Categorical Data".
- Le Roux, Brigitte & Rouanet, Henry (2004): "Geometric Data Analysis: From Correspondance Analysis to Structured Data Analysis". Kulwer.
- Rouanet H., Ackermann W. & Le Roux B. (2000): 'The geometric analysis of questionnaires : The Lesson of Bourdieu's La Distinction', *Bulletin de Méthodologie Sociologique*, n°65.

8. Retten, det internationale og Bourdieu

Af Jens A. Hansen og Kim Esmark

Det var virkelig en sand fornøjelse at være tilhører til det Hexis-arrangement der blev afholdt den 25/10 under titlen "Bourdieu and Law". Så stor var fornøjelsen, at vi har valgt at skrive lidt om arrangementet og om det særnummer af tidsskriftet *Retfærd*, som lå til grund for det fine arrangement. Håbet er, at det kan inspirerer andre af foreningens medlemmer til at lytte til de optagelser der foreligger fra arrangementet (og som snarest vil være at finde på www.hexis.dk) eller at læse det omtalte temanummer. Som bestyrelsesmedlem Ole Hammerslev (SDU) forklarede det i sine indledende bemærkninger til arrangementet, så er temanummeret med titlen "Pierre Bourdieu: From Law to Legal Field" faktisk den første udgivelse om Bourdieus forhold til studier af lovgivning og ret uden for Frankrig. Med andre ord en international begivenhed med relation til vores lille forening!

Fra appliceret jura til juridisk politik

Som Mikael Rask Madsen (KU og Centre de sociologie européenne, Paris) i forlængelse af sit eget og Remi Lenoirs (Sorbonne og Centre de sociologie européenne) bidrag til temanummeret påpegede, har Bourdieu aldrig selv lavet studier der eksplicit har fokuseret på retten som sådan eller på retten i en internationaliseret kontekst. Derfor kræver en Bourdieu-inspireret tilgang til international ret, at der – helt i forlængelse af Bourdieus egne anbefalinger – tages afsæt i det konkrete studieobjekt og de problemstillinger der præger det. Men på den anden side kan Bourdieus måde at analysere på sagtens bruges både i en retssociologisk og i en international kontekst. Fx kan en sådan tilgang bruges til at få blik for, at selve dikotomien imellem det nationale og det internationale er en social konstruktion, som også akademiske publikationer er med til at producere. At gøre sig dette klart kan føre til en erkendelse af, at det der skal studeres måske i mindre grad er den internationale lovgivning og i højre grad er "internationalisering af den internationale lovgivning" og de "interesser i det internationale" der ligger bagved. Og det medfører et fokusskift fra udviklingen i den internationale lovgivning til

udviklingen i *produktionen* af international lovgivning, fra et fokus på lovgivningen til et fokus på hvad de *agenter* der *producerer* denne lovgivning gør og fra et fokus på statslige interesser til et fokus på de statslige *repræsentanters* interesser (jurister, advokater, dommere, embedsmænd).

Netop dette fokus på interesser gør det tydeligt, at produktionen af international ret sker som en konkurrence imellem forskellige agenter (se hertil specielt Ole Hammerslevs bidrag til temanummeret) og de får Rask Madsen til at tale om ”transnationale felter” hvor nationale kampe og konflikter kan føres på et nyt niveau. At tale om det ”transnationale” handler på den ene side om, at gøre det klart at det ”internationale” er noget der hele tiden skal reetableres og som på mange måder er langt mere ustruktureret end de nationale felter. Det handler om at fokusere på ”eksporten” af agenter til det ”internationale” og på ”importen” af ”international ret” til de nationale rum. Og i forlængelse heraf peger udtrykket på, at de ”internationale” agenter altid er placeret i et dobbeltspil, hvor de har både nationale og transnationale interesser. Og det giver mulighed for at se, at en del af de internationale agents interesse består i at komme hurtigere frem end det ville være muligt i det kraftigt strukturerede nationale rum. Der er med andre ord bedre plads til personer der gerne vil hurtigt frem i verden og dermed også bedre muligheder for de som ”are making it by faking it”. Transnationale strategier er ofte bluff strategier.

Rask Madsens fremstilling af feltteorien (specielt i hans artikel i *Retfærd*) er her rigtig interessant: her anskues feltteorien som et velegnet analyseredskab til at analysere dele af den sociale virkelighed som er svagt institutionaliserede og hvor netop italesættelsen af et bestemt lovgivningsområde i lige så høj grad er med til at skabe som at analysere det. Feltteorien ses med andre ord som en måde at gå til et metodisk problem på – nemlig det problem, at man forsøger at studere et objekt, som endnu ikke er institutionaliseret som sådan.

Den sociale produktion af juridiske agenter

I forlængelse af Madsens oplæg præsenterede Yves Dezalay (C.N.R.S. og Maison des sciences de l’homme, Paris) det studie af de indiske domstole, som han og Bryant G. Garth har skrevet om i temanummeret og en række pointer fra andre studier i Asien. Et centralt tema i artiklen er det spil der er foregået i Indien om den sociale vision for dommere. På den ene side har der været tendenser til, at dommerne har fremtrådt som politiske agenter (der ville forbedre de svages forhold) og på den anden side har de forsøgt at fremstille sig selv som upartiske og neutrale (uden relation til de store rigmænd).

Men under denne tilsyneladende centrale problematik ligger også spørgsmålet om hvem disse agenter egentlig er. I artiklen synliggøres det ganske tydeligt, at en række mekanismer har været med til at sikre, at det er en socialt ganske højt selekteret gruppe af personer (med en meget bestemt familiebaggrund hvor juridisk, politisk og økonomisk kapital er flettet sammen) som overhovedet har mulighed for at få adgang til domstolene. Og det er netop *produktionen* af disse mekanismer som historiseres i artiklen – via talrige eksempler på hvordan ’eksport’ af rigmandssønner (til England) og ’importen’ af juridiske praksisformer (fra England) har været med til at forme det indiske domstolsvæsen. Eller skulle man måske sige *reproduktionen*, fordi det netop er en pointe, at den indiske domstolselite har været nødt til at genopfinde sig selv flere gange, fordi det er blevet for tydeligt, at de havde et interessefællesskab (og var venner) med de jordbesiddere som de egentlig skulle dømme.

Også her kommer den Bourdieuske tilgang til sin ret – selv om Dezalay i sit oplæg undlod at tale om både felt, habitus og kapital; netop i diskussionen om hvorvidt domstolene er neutrale eller partiske, eller mere specifikt inden for retssociologien, om de er politisk eller økonomisk styret, kan det hjælpe at huske på, at disse dikotomier er sociale konstruktioner. Dezalay understregede at domstolene i Indien er styret af både politiske og økonomiske interesser; igennem deres arbejde for at fremme forskellige økonomiske interesser er de med til at producere politik og den stat der håndhæver den, og omvendt er det kun fordi juraen er en så central del af staten og den politiske styring, at der er et økonomisk marked for den.

Internationaliseringen af nationale agenter

På baggrund af deres studie af svenske studerende kunne Mikael Börjesson og Donald Broady (Universitetet i Uppsala) give et andet eksempel på hvordan de transnationale dobbeltstrategier fungerer. Dette gjorde de ved at synliggøre, at hvis man skal kunne forstå hvordan studerende begår sig udenlands – altså hvilke studieprogrammer og institutioner de opsøger, hvor lang tid de bruger på det, i hvor høj grad de satser på at få diplomer o.l. udenlands, etc. – så må man samtidig kigge på deres placering i forhold til brugen af uddannelse nationalt. ”Internationaliseringen af jurastudierne er primært et spørgsmål om at skabe en øget differentiering imellem svenske jurastuderende, hvor udenlandsophold, udover at give en uddannelsesmæssig fordel, også fungerer som en social markør”. I det lys var det en interessant pointe, at antallet af svenske jurastuderende er forblevet relativt konstant de sidste 10 år, imens deres brug af internationale studier har fulgt væksten i det samlede svenske uddannelsessystem. De juridiske agenter synes med andre ord at lide af et stærkt socialt behov for intern differentiering.

Et slående eksempel på hvordan internationalisering bruges som en national markør blev synliggjort med forskellen imellem de der bruger udvekslingsprogrammer og de der selv organiserer deres studier. De højtslektede jurastuderende benytter sig af udvekslingsprogrammer (som kun findes på de fineste svenske uddannelsesinstitutioner) til at komme ind på de mest distingverede internationale uddannelsesinstitutioner, mens de der ikke kan komme ind dér i højere grad står for selv at organisere deres udenlandsophold – hvilket betyder, at de dels ikke får den særbehandling (i form af specialtilrettelagte forløb og lavere krav) som gives til personer på udvekslingsstudier og dels har dårligere muligheder for at kunne bruge deres uddannelse i den nationale sammenhæng. Analysen peger med andre ord på, at internationaliseringen (der i øvrigt blev fremhævet som en meget både økonomisk og kulturelt ressourcekrævende aktivitet) i højere grad cementerer de sociale forskelle end udfordrer dem.

Det blev også pointeret på et institutionelt plan, hvor netop den relativt lave institutionaliseringsgrad hjælper med til at bestyrke de stærke institutioner position. ”De studerende vil alle sammen til Harvard eller Yale, for det er dem de kender”, mens de mindre kendte institutioner er overladt til et spil, hvor der i høj grad også er rum for bluffstrategier. Det er nemlig meget diffust hvilke uddannelser der anses for at have hvilken værdi. Men også de forskellige forsøg på at institutionalisere hierarkiet (f.eks. via ranking) bidrager til at fremhæve de institutioner der i forvejen er eliteinstitutioner som værende eliteinstitutioner.

Djævelens advokat

Som modspil til Rask Madsens, Dezalays og Broady/Börjesson oplæg fulgte herefter et kritisk indlæg fra prof. Margareta Bertilsson (Sociologisk Inst., KU). Bertilsson var af arrangørerne eksplicit blevet bedt om at agere djævelens advokat. Efter indledningsvis at have bifaldet, hvordan interessen for Bourdieu og begrebet om det retlige felt måske kan bidrage til genoplivningen af den retssociologi, der i Skandinavien alt for længe har været domineret af de juridiske institutter, fremførte Bertilsson således en række grundlæggende indvendinger mod den Bourdieu'ske approach. Resultatet blev en både livlig og konstruktiv diskussion, der atter en gang viste hvor forskelligt Bourdieu læses og opfattes.

Empire vs Law

Bertilsson tog udgangspunkt i den klassiske sociologi, hun selv bekendte sig til (særligt Weber) og mindede om, hvordan lov her – fra Tocqueville over Weber og Parsons til Luhmann og Habermes – var en nøglekategori i forståelsen af det moderne. Spørgsmålet er om lov indtager en tilsvarende nøgleposition hos Bourdieu eller om lov blot er et område blandt andre, som han anvendte sin generelle sociologi på?

Bag spørgsmålet lå bl.a. den aktuelle debat om "Empire vs Law", dvs. om forskellen mellem på den ene side den type utilsløret magtudøvelse, som fx det amerikanske imperium repræsenterer i sin krig mod terror (hvor regler tilsidesættes og magten retfærdiggøres *post festum*), og på den anden side retsstaten, hvor loven i et eller andet omfang tjener både de mægtige og de svage. Hvor er Bourdieu i denne debat?

I forlængelse heraf anfægtede Bertilsson Bourdieus alt for enhedslige begreb om loven, der iflg. hende kunne antage en nærmest mystisk eller "bibelsk" karakter. Giver det mening at tale om loven på denne måde? Eller må vi ikke snarere differentiere? Er der overhovedet nogen form for enhed i det retlige felt? Det er korrekt og frugtbart at koble lov til magt, men fx traditionel kinesisk lov og dets dybe infiltreret i familiesystemer minder os om, at loven ikke alle steder har den selvstændige, eleverede status den har i vesten. Hvordan kan det rummes i en Bourdieu'sk optik?

Det sidste spørgsmål havde direkte adresse til Yves Dezalays undersøgelser i Indien. I sit svar bekræftede Dezalay, at Bourdieus studier af lov udviklede sig fra hans generelle sociologi og nok kan give en slags "bibelsk" billede af loven. Dezalays egne tidlige studier tog udgangspunkt i Bourdieus artikel om det religiøse felts genese og struktur (1971) samt i hans og Monique de Saint-Martins artikel om "La sainte famille" (1982), og Bourdieu (som Dezalay åbenbart havde haft vejledning af?) havde udtrykt fuld tilfredshed med det. Det var formodentlig også fyldestgørende i forhold til studier af efterkrigstidens vestlige velfærdssamfund, men virkede ikke, når man begav sig ud i den større verden. Derfor understregede Dezalay, at han aldrig brugte Bourdieu alene, men altid i kombination med andre forfattere. I Indien fx kan man ikke tale om et enhedsligt retligt felt, der har autonomi i forhold til økonomiske magtinteresser og som forener både elite og masse. "Empire" er i denne forstand i spænding med "Law", en spænding der altid antager historisk specifikke former.

På dette punkt fulgte Rask Madsen op med en mere principiel afvisning af selve distinktionen Empire vs Law. De to går netop altid hånd i hånd – tænk blot på det romerske, det franske eller det britiske imperium, hvor Law i høj grad blev brugt manipulatorisk til at bygge og legitimere Empire. Det er så

blot ironisk, at loven som redskab løb fra imperierne og med internationaliseringen af menneskerettigheder på et tidspunkt blev vendt mod dem selv! Som empirisk sociolog må man med andre ord bryde med distinktionen.

Hvad angår kritikken af Bourdieus angiveligt udifferentierede lovbegreb, påpegede Rask Madsen videre, at det præcis er pointen med begrebet om det retlige felt, at det fra start indebærer differentiering, at det *ikke* konstruerer lov som et enhedsligt system! Ideen med at gå fra lov til retligt felt – jf titlen på særnummeret af *Retfærd* – er præcis at fremdrage det faktum, at loven er differentieret, at der er stor forskel på top og bund, og at indfange hvordan lov er integreret i andre sociale felter.

Ontologi og dobbelt brud

Et andet punkt Bertilsson tog op var det hun så som en stærk ontologi i Bourdieus sociologi, nemlig feltet med dets positioner og dispositioner. Det er ved hjælp af denne feltkonstruktion Bourdieu kan tale om *objektive strategier* – og denne ontologi glider så ofte over i en politisk-ideologisk kritik! I de empiriske studier er der således en sammenblanding af ontologi og empiri, så empirien får aldrig chance for at sige nej, den bekræfter blot hvad der allerede antages ontologisk. Dermed skabes bl.a. et meget begrænset, simplistisk billede af aktøren, der hos Bourdieu bliver en slags forenklet rational choice agent, hvis handlinger og valg allerede er indskrevet i bestemte interesser (ønsket om at ville ”styrke sin karriere”, osv). Men ”rigtige” rational choice aktører ved i det mindste hvad de gør, det gør de ikke hos Bourdieu, hvor subjektive interesser oversættes til objektive interesser, og hvor det alene er *sociologen*, der ved, som kan *oversætte*. De empiriske studier kommer således altid frem til det samme – hvor er den spænding mellem teori og data som vi normalt forlanger af videnskab?

I forlængelse heraf gik Bertilsson ind på det ”dobbelte brud”, som hun karakteriserede som en futil øvelse, der skal tilvejebringe et tredje, højere udsigtspunkt hinsides common-sense og professionelle kategorier, men som giver et mærkeligt frosset billede. Man påstår det er en Sandhed, men hvilken slags sandhed opererer man egentlig med? Handler det om en stærk korrespondens med gemte mekanismer, som skal afdækkes med særlige briller? Det ville give mening i en hegeliensk kontekst, men det er der jo ikke tale om. Det dobbelte brud skal tilsyneladende ikke som i marxismen være udgangspunkt for emancipation, men hvad er så formålet? ”What do you do with all the insight because you can’t translate it into a marxian critique with the aim of emancipating the actors, you are not into that game. Therefore my question is: why do you have the double rupture? What does it serve?”

Til det sidste reagerede Rask Madsen ved at pege på forskellen mellem den teoretiske og den empiriske sociolog. Det dobbelte brud gør som metodisk greb ”a hell of a difference when you are in the field”, når du sidder med stakkevis af interviewudskrifter, folk der taler om lov, og du erkender at du på en eller anden måde må ”go beyond that”. Som en af Rask Madsens forelæsere engang havde sagt: ”You must follow the actors, but you don’t have to be as stupid as the actors”! Som sociolog er du ”the in-between’er”; hvis du er dygtig, kan du sætte dig ind imellem de forskellige positioner, sætte dig i en position som pr. definition ingen af de enkelte aktører kan. Ved at sik-sakke mellem positionerne kan du se, hvordan aktørernes habitus, deres outlook, kun tillader dem et begrænset udsyn. Husk, påpegede Rask Madsen, at begrebet om det dobbelte brud stammer fra *The craft of sociology*, Bourdieus bog om hvordan man konkret ”gør” sociologi.

Broady tilsluttede sig og sagde, at for ham er det Bourdieu tilbyder slet og ret "an empirical research programme", hvorfor det er svært at forholde sig til Bertilssons spørgsmål om sandhed, ontologi, etc. Med tydelig skepsis i stemmen spurgte Broady, hvad det mere præcis er for "mis-uses" af Bourdieu, Bertilsson sigtede til, for de bekymringer hun havde forekom irrelevante i forhold til det som fx han selv og Börjesson laver. De påstår netop ikke a priori at der nødvendigvis må være felter, men taler mere løst om "sociale rum". Hvem er det konkret, der er ansvarlig for de farer Bertilsson ser? "I would reject the idea that we are dealing with an ontology", konkluderede Broady, "for me it's more a handicraft."

Sociologisk reduktionisme?

Bourdieu bliver som bekendt ofte angrebet for sociologisk reduktionisme og et indlæg fra salen bragte dette problem op med synspunktet, at Bourdieus lov faktisk ikke er særlig bibelsk, men snarere ret prosaisk: hos Bourdieu *reduces* lovens normative side nemlig til noget strategisk i et spil om symbolsk kapital. Yves Dezalay havde i sit oplæg fortalt om indiske advokater, der gik i fængsel i protest mod Indira Ghandis undtagelsestilstand for at skabe sig en karriere; men kunne det ikke være fordi disse advokater ærligt ville forsvare idealer om lov og demokrati? Risikerer man med andre ord ikke at gøre ved det retlige felt hvad Bourdieu iflg. Honneth har gjort ved kunstens felt, nemlig foretage en symbolsk destruktion af det ved at reducere dets normative substans til blot symbolsk kapital?

Yves Dezalay svarede, at det er en svær balance, men tag fx Ford Foundation, der gav scholarships udelukkende til advokater, der arbejdede med menneskerettigheder og hjælp til de fattige; for de advokater i Indonesien, der ikke kunne komme nogen vegne med karrieren pga. militærstyret, var det en udvej, en strategi at sige ok, jeg er committed til at hjælpe de svage, hvorpå de fik mulighed for karrierefremmende studieophold i vesten! Undersøgelser viste så, at advokater der med Ford-penge arbejdede for de fattige samtidig lavede måneskinsarbejde som corporate lawyers!

Studier i udlandet – strategi eller bare "fun"?

Samme problematik blev strejft allerede i tilknytning til Broady og Börjessons oplæg om svenske studenter brug af udlandsophold. En spørger fra salen påpegede, at det vel udmærket kunne tænkes, at nogle studenter tager til udlandet simpelthen for at have det skægt ("they want to have fun!"), uden at der ligger en bluff- eller distinktionsstrategi bag. Synspunktet blev senere støttet af Bertilsson, der talte om hvordan det altid har været sådan, at det skiftede hvor studenterne rejste hen (engang var det USA, idag er det Australien, New Zealand, etc). Hvor er der muligheder, hvor er vejret godt, hvor har man evt venner og forbindelser. "I wouldn't read much more into those kind of strategies than for what they are... I wouldn't see any objective strategies in that."

Broady indrømmede at sådan var det, når man spørger på det individuelle, subjektive plan. Men spørger man strukturelt, objektiverende, fremgår det at fx svenske studenter fra de mest prestigøse, højtrangerede institutioner statistisk set også søger de internationalt mest prestigøse, højtrangerede institutioner. Men studenterne ræsonnerer selvfølgelig ikke nødvendigvis sådan; de siger fx, "på Harvard er der skægt...".

Yves Dezalay fremdrog erfaringer fra studier af studenter i Lyon. De viste sig at have en ganske klar bevidsthed om hvad der tæller, for de kommer fra juristfamilier. En ung jurist starter fx i en ydmyg stilling i banken, familien sælger jord for at finansiere et ophold ved en førende institution i USA, den unge jurist returnerer med mere at gøre godt med på markedet, får en høj stilling, skriver lærebøger de studerende er tvunget til at købe etc, tjener penge – og køber familiens jord tilbage! Som empirisk sociolog er det denne praktiske sans for at finde vej i den juridiske verden og dens muligheder, spændinger etc, som du må lære dig for at kunne studere den, stille de rigtige spørgsmål, og forstå hvorfor forskellige agenter handler som de gør.

Men, lød et spørgsmål, alt dette med at aktører forfølger interesser, kunne det ikke lige så godt undersøges fra et regulært rational choice teoretisk perspektiv? Hvad er egentlig forskellen til Bourdieu? Til dette svarede Rask Madsen, at strategier i Bourdieus optik ikke er rationelle ("rational"), men *rasonable*, fornuftige ("reasonable"). Når man taler om objektive strategier, ses det i et relationelt mønster, dvs den enkelte gør ikke hvad han/hun gør blot fordi han/hun ønsker at gøre det; aktøren er *strukturelt tilbøjelig* til at gøre det ("structurally inclined to do it"), fordi handling sker inden for visse rammer. Problemet er begrebet "strategi", som lyder som noget bevidst, noget subjektivt, men faktisk er det i denne kontekst tænkt som noget objektivt.

Iflg. Broady er der på disse spørgsmål (om sociologens privilegerede blik, aktørens uevne til at gennemskue sig selv) simpelthen en kløft inden for det sociologiske fag; Bourdieu befinder sig i en tradition, der går tilbage til Durkheim, og hvor man må sige, at "if people knew what they are doing, no sociology would be necessary! The point is to say something that is not obvious to those who are doing it."

Aktør vs struktur?

Meget betegnende måske for den Bourdieu'ske tilgangs forsøg på at overskride dikotomier blev spørgsmålet om aktørernes rolle også rejst fra modsat hold. En deltager i diskussionen spurgte således til Rask Madsens analyse af betydningen af individuelle agents strategier (advokater, jurister) i udviklingen af det internationale felt for menneskerettigheder; hvad med bagvedliggende *staters* strategier? Har individuelle strategier virkelig forrang herfor?

Spørgsmålet gav Rask Madsen anledning til at understrege, at hans analyse i høj grad drejer sig om kollektive agenter og institutioner, om interstatslige, strukturelle forandringer. Men hvorfor så introducere individuelle strategier, når det tilsyneladende forvirrer så meget? Det handler om optik, om at zoome ind, illustrere, at vise at hvad der er sandt på et strukturelt plan også kan genfindes på det individuelle plan – der er altså tale om et zoom-in i den strukturelle historie, og ikke om noget der står imodsetning hertil. I virkeligheden fokuserer vi ikke på aktørerne, påpegede Rask Madsen: "We are bringing the actors *back in*." Det har været gængs at lægge et strukturelt blik på internationaliseringen af lov, derfor tænkte vi: hvad med at se mere raffineret på det og undersøge dem, der rent faktisk producerer internationaliseringen?

Dezalay fulgte op: en feltanalyse kan nemt være et Bourdieu'sk cover-up for noget der i realiteten er en traditionel institutionel analyse. For at nå videre end det, er det nødvendigt at se på de agenter der faktisk handler og fx bevæger sig på tværs af felter.

Refleksioner

Der blev sagt og ment mere om Bourdieu og lov og ikke mindst står der meget mere om sagen i særnummeret af *Retfærd*. Hvad debatten understregede for os, var især tre ting:

- 1) Den åbne videnskabelige konfrontation med kritik af den Bourdieu'ske tilgang kan være både spændende og produktiv, fordi den tvinger én til at ekspliciterer, klargøre og måske også genoverveje forhold, som man ellers har tendens til at tage for givet.
- 2) Kritikken retter sig primært mod mere generelle, teoretiske spørgsmål, mens de der faktisk anvender Bourdieus tænkning og begreber i deres egne empiriske studier primært opfatter ham som en metodisk værktøjskasse og inspirationskilde i det konkrete arbejde. Nøjagtig samme skisma karakteriserede, som nogle måske husker, diskussionen på Hexis' temadag i marts 2004. Her udsatte Alfonso Moreira og Peter Triantifillou Bourdieus tænkning om subjektivitet og magt for en særdeles veloplagt Foucault-inspireret kritik – en kritik som imidlertid efterlod mange i ”Bourdieu-lejren” med et indtryk af, at man forsøgte at vride en filosofi, ontologi eller sociologisk Grand Theory ud af et værk, der i virkeligheden er udviklet og ment som en værktøjskasse for den praktiserende, empiriske sociolog.
- 3) Selv om Bourdieu aldrig selv kom til at arbejde i dybden med det juridiske felt, så viser særnummeret af *Retfærd* og oplæggene og debatten på symposiet, at der er masser af frugtbar inspiration at hente hos ham for fremtidig forskning på området – at der faktisk kun akkurat er åbnet ind til et territorium, hvor der forhåbentlig venter os mange flere studier. Ikke mindst forekommer det indlysende at anvende begreberne om produktionen af loven, de juridiske entreprenører og det retlige felt i historiske analyser – hvordan ser fx tilblivelsen af de tidligste danske love (landskabslovene fra o. 1200) og den spæde statsdannelse herhjemme ud i et Bourdieu'sk perspektiv?

Retfærd nr. 3/114 (2006)

Pierre Bourdieu: From Law to Legal Field

Introduction: Pierre Bourdieu: from law to legal field; *Remi Lenoir*, An intellectual and personal encounter; *Mikael Rask Madsen*, Sociology of the internationalisation of law; *Yves Dezalay*, The double game of the patricians of the Indian Bar in the market of civic virtue; *Ole Hammerslev*, The construction of a dominant position in an international field of legal assistance; *Mikael Börjesson*, National divisions and transnational strategies; *Thora Margareta Bertilsson*, On the accumulation of cosmopolitan capital – a comment on Bourdieu and law; *Jakob Kolding*, Presentation of the artist.

9. Nicolas Guilhots *The Democracy Makers*

Anmeldelse af Nicolas Guilhot *The Democracy Makers: Human Rights and the Politics of Global Order*. New York: Columbia University Press, 2005.

Af Ole Hammerslev, adjunkt ved Juridisk Institut, Syddansk Universitet og gæsteforsker ved SEC, Uppsala Universitet

Hvis man ønsker at læse et simpelt eventyr om de gode mod de onde, om simple dikotomier og fritsvævende diskurser eller bevare sin naive barnetro på idealistiske NGO'ers kamp for menneskerettigheder mod repressive stater, skal man ikke læse Nicolas Guilhots historisk-sociologiske frontalangreb på menneskerettigheds- og demokratifeltet og store dele af forskningen, som tager del i promoveringen af disse størrelser.

Guilhot (som er *Lecturer* ved LSE i London) spørger, hvordan det er kommet så vidt, at demokrati og menneskerettigheder betragtes som en form for kosmopolitisk Kelsen-grundnorm. Det vil sige som øverste legitimerende internationale principper, hvorpå man skal bygge legitime regimer. Bogen *The Democracy Makers: Human Rights and the Politics of Global Order* analyserer de mekanismer, som ligger bag den internationale promovering af demokrati og menneskerettigheder. Det gør den ved at undersøge, hvorfor og hvordan disse koncepter om demokrati og menneskerettigheder er blevet centrale paradigmer for en verdensregering – en form for global ortodoksi. Eller med andre ord ved at undersøge de historiske betingelser bag institutionaliseringen af demokrati- og menneskerettighedspromoveringen.

I introduktionen fortælles, at det internationale demokrati og menneskerettighedsprojekt er blevet en vækstindustri, hvor ikke alene dissidenter, menneskerettighedsaktivister, NGO'er og netværk baseret på solidaritet står bag demokratiske bevægelser, men også og i stigende grad en bred vifte af institutioner og individer, som investerer deres ressourcer og ekspertise i dette voksende felt: "think tanks, philanthropic foundations, state administrations, international organizations such as the United Nations or the World Bank, private consulting firms, professional associations, activist lawyers and, last but not least, academic scholars." (p. 2)

Særligt gruppen af akademikere er ifølge Guilhot vigtig at medtage i undersøgelsen. Guilhot foretager da også en omfattende og eksemplarisk analyse af, hvordan viden om menneskerettigheder og demokrati produceres som underliggende akademiske discipliner. Dvs. af hvordan universalistiske diskurser bliver del af agendaen. Undersøgelsen af den videnskabelige del af feltet adskiller (som forfatteren selv påpeger) analysen fra mange andre analyser af udviklingen af demokrati- og menneskerettigheder. Guilhot tager (også på dette punkt) Dezalay og Garths opfordring alvorligt; en opfordring om at medtage videnskabelige felter i undersøgelsen, da førende akademikere som oftest er *aktivt* involveret i promoveringen af nye agendaer ved både at legitimere, kritisere og udvikle diskurser og ekspertise (se således Dezalay og Garth (2002) *The Internationalization of Palaces War: Lawyers, Economists, and the Contest to Transform Latin American States*) – et forhold også Bourdieu som bekendt gentagne gange har vist (i fx *Rules of Art*). Guilhot skriver: Akademikere "... concerned with the study of "transitions" to democracy ... are actively involved in what looks like the system-maintenance of a potentially global democratic polity. Their contributions range from exporting

constitutional models, drafting legislation or building parliamentary libraries to training pollsters, observing elections, promoting independent news reporting, teaching campaign management to political party officials, or enhancing the professionalism of nongovernmental activism.” (p. 2)

Som andre feltanalytiske studier fokuserer Guilhot på individuelle aktører. Men for at kunne rumme alle dikotomier indenfor internationale politik – så som stat vs. ikke stat, aktivisme vs. teknokrati – er det nødvendigt at forstå aktørernes handlemuligheder og dispositioner. Aktørernes repertoier følger med aktørerne til forskellige institutionelle kontekster, hvor de kan mobilisere dem i deres professionelle praksiser. For som det siges: ”The history of promotion of democracy is in the first place the history of ”democracy-makers” who have managed to institutionalize their international skills or to sell their expertise successfully. In doing so, they have brought to major state agencies or international institutions a know-how originally acquired elsewhere, usually in social progressive or reformist politics. They converted this critical knowledge into a dominant international expertise.” (p. 11) Aktørerne som deltog i konstruktionen og udviklingen af feltet for demokratisk promovning er oftest dem som ”... were able to play on different levels, to occupy pivotal positions at the junction of academe, national and international institutions, activist movements, and to mobilize the diversified resources of all these fields – knowledge, affiliations, networks, financial resources, etc. They were able to appear as both reformist and realist, to accommodate different agendas, and therefore to establish strong positions.”

For at kunne undersøge, hvordan disse personer kunne gøre dette, opererer Guilhot med det særdeles brugbare begreb, når komplekse rum undersøges empirisk, nemlig begrebet ”double agents”, som gør det muligt at fange de komplekse spil, agenterne deltager i på tværs af forskellige arenaer. Begrebet kan også udvides til at være ”triple agents” eller ”multiple agents”. Selvom begrebet (og Guilhot) ironisk trækker på kriminalromanens kold-krigs spion, er det et værdifuldt empirisk værktøj til at se og vise, at sociale aktører kan agere i forskellige kapaciteter alt efter hvilken arena de spiller i. Og som Dezalay ofte påpeger, kan det ikke nytte at tage individernes selvopfattelser og begreber for pålydende, da disse konstant er i spil i selve feltkampen. Aktører er ikke endimensionelle med begrænset sociale relationer (som også Bourdieu påpeger i ”Den biografiske illusion”). Ydermere kan begrebet ”dobbeltagent” vise, at de symbolske grænser mellem det nationale og internationale, mellem stat og ikke-stat, mellem profit og ikke-profit, videnskabelig og aktivistisk etc. mere er konstruktioner end empiriske realiteter og at disse ”... artificial partitions are blurred by the behaviour of agents who constantly shift between these ”capacities” but have at the same time and for the same reason an interest in the maintenance of such boundaries. By acting in different guises or capacities, social actors can indeed engage in several arenas and participate in different networks. These divisions and boundaries are maintained by the practitioners themselves but also ... by scholars of political science or international relations who constantly produce and reproduce categories...” (p. 12)

Mens feltet stadig bygger på idealer om individuel og kollektiv emancipation, bliver det stadig mere professionaliseret og de involverede agenter deltager ikke alene på baggrund af deres idealisme men også på grund af deres tekniske færdigheder. Deres sprog, begreber, strategier og udsyn eksporteres, når de deltager i og opbygger internationale netværk. Med andre ord, hvor det før var aktivister, dissidenter, engagerede borgere etc., som benyttede sig af demokratiske og menneskeretlige modstandsstrategier, er de nu blevet indoptaget af statsinstitutioner. På sin vis er de institutioner, som blev associeret med den kolde krig og beskyldt for overtrædelse af menneskerettigheder og demokrati,

i dag hovedpromotorer bag den nye globale aktivisme: "Democracy and human rights, once weapons for the critique of power, have now become part of the arsenal of power itself." (p. 8)

Bogens fokus er USA. Med tiden har andre lande forsøgt at skabe lignende institutioner, hvilket har været medvirkende til at konsolidere dette nye internationale felt. USA er dog dominerende på markedet – hvilket ganske givet er Guilhots begrundelse, som ikke gøres eksplicit, for at fokusere på den amerikanske side af den nutidige promovning af demokrati og menneskerettigheder. For (og hvad vi ikke hører om) efter den kolde krig er også andre ikke-amerikanske institutioner, regeringer, universiteter etc. kommet med – dog under stærk indflydelse af de amerikanske dominerende positioner. En anden grund til at USA er i fokus er helt sikkert, at det ikke er muligt at undersøge hele feltet, da det er (blevet) ganske komplekst. Det er derfor nødvendigt at fokusere på dominerende positioner og på hovedaktørerne bag skabelsen og udviklingen. Med andre ord: at fokusere på skaberne, fornyerne, reformisterne etc. Dette er vel i sig selv en *metodologisk pointe* for felt-analysen (og bogen) men den gøres ikke klar.

Guilhot beskriver, hvordan private konsulentfirmaer med kontorer i Washington, som før arbejdede med udviklingsbistand, nu er kommet ind på scenen for demokrati, *rule of law*, uafhængige domstole og menneskerettigheder, hvor de vinder store kontrakter for at administrere projekter for bl.a. Verdensbanken. Halv-offentlige institutioner som *the National Endowment for Democracy (NED)*, som vi i afsnit to får historien bag, er blevet skabt for at udvikle, hvad forfatteren kalder "technologies of democratization". NGO'er er i dag drevet som multinationale firmaer. Drevet af veluddannede aktører, hvis karrierestrategier illustrerer kompleksiteten mellem NGO'er og internationale organisationer. Som det vises i bogens forskellige kapitler, er det de samme personer, som cirkulerer mellem institutionerne og/eller arbejder i og for flere institutioner på samme tid. NGO'erne er med til at etablere globale standarder inden for områder som fx menneskerettigheder, korruption, valgsvindel etc. og herved reproducere allerede eksisterende standarder og evalueringskriterier ("rating practices") af stater, som fx dem der er skabt af Freedom House og Transparency International.

Alle disse nye former for international aktivisme og moralsk entreprenørskab er ifølge Guilhot lokaliseret i globale netværk: "Far from fulfilling some counter-hegemonic role, as it is often argued or wishfully thought, they actually represent a specific mode of exercising global power." (p. 5) Og for at komme ind på den globale civilsamfundscene kræves det, at man kan mobilisere materielle ressourcer, social kapital, sproglige færdigheder samt har internationale evner, hvilket ikke stemmer overens med tanken om et lige civilsamfund. De grupper, som er på scenen, opererer inden for et værdibaseret område – og de bliver diskursiveret efter klassiske aristokratiske principper: de forsvares bedst af dem som allerede er dominerende. Ved at foretage en konceptuel historisk analyse, fortæller Guilhot, gives brugbare indikationer for den empiriske analyse: "It speaks for paying more attention to the sociological reality of NGOs and other moral actors, and to the function and the legitimating effects of the ideology of global citizenship and civic virtue which is associated with them. Virtue is guaranteed by status, wealth, and recognition. Virtue, in other words, presupposes economic and social capital. NGOs are the *honoratiore*s ... the aristocratic class of the present times." (p. 6) Man bør dog ikke betragte NGO'er fra et endimensionelt syn, dvs. som enten arbejdende subversivt for bedre forhold i ulande eller som trojanske heste for neoliberal globalisering. Mange af dem er engageret i kritiske diskussioner og forholder sig problematiserende til globaliseringen og konfronterer herved delvist magtfulde interesser; der er en balance mellem idealisme og professionalisme. Feltets succes

ligger bl.a. i disse ambivalenser, hvor diskurserne kan fortolkes forskelligt og rummer forskellige strategier for både idealistiske aktivister og for personer fra regeringer og internationale institutioner.

Det første kapitel *From Cold Warriors to Human Rights Activists* omhandler baggrunden for nutidig demokratisk promovning fra tidligere kold krigs ”crusades”. Først males med en meget bred pensel forskellige opfattelser af USA og af, hvorfor landet er så aktivt internationalt. Guilhot går dog i dybden empirisk og laver en genealogi af termen totalitarisme, dog ikke i den Foucaultianske forstand men ved at følge termens historie med udgangspunkt i dens producenter og ”brokers”. I USA kunne termen benyttes af venstrefløjen til at kritisere både den kapitalistiske stat og Sovjetunionens degenererede natur. I dag kan det være svært at forstå, men mange af nutidens nykonservative har baggrund i en gruppe af Trotskister, en gruppe som samledes omkring Max Shachtman. Med tiden – og med den kolde krig – udviklede de demokrati- og menneskerettighedstermerne fra at have en kritisk funktion til at have en ideologisk funktion.

Også samfundsvidenskaberne var deltagere i udviklingen (hvilket er et tema særligt for bogens afsnit fire og fem). Forsøget på at vise forskellene mellem kommunistiske diskurser og den kommunistiske realitet blev et vigtigt aspekt i den politiske kamp. Forskellige paradigmer i det videnskabelige felt blev en naturlig forlængelse af det politiske felts paradigmatiske strategier. Hermed indførtes den kolde krig i det videnskabelige felt. Da afsnittet går tilbage til ca. 1930erne og frem til 1960erne – og bl.a. optræver samfundsvidenskabens sociale baggrund og sammensmeltning med gruppen af det elitære og urbane ikke-kommunistiske venstre (mest berømt er John Dewey og Daniel Bell) samt følger aktører med jødisk baggrunds alternative indgang til feltet – er det naturligvis skrevet med en særdeles bred pen. Men der er særdeles interessante passager: som fx at de store filantropiske fonde som Ford Foundation, Rockefeller Foundation etc. fokuserede på at internationalisere en empirisk *applied* samfundsvidenskab, idet en sådan kunne medvirke som boldværk (også i Europa) mod udbredelsen af kommunismen og historicismen. Efter liberalismens svækkelse i 1960erne genvandt den sin kraft i 1980erne, og understøttedes af Reagan administrationen. Herefter lægges op til næste afsnits interessante analyse af baggrunden for institutionen *National Endowment for Democracy* (NED).

I afsnit to *The Field of Democracy and Human Rights: Shaping a Professional Arena Around a New Liberal Consensus* er vi tidsmæssigt nået til ca. 1980 med Reagans menneskerettighedspolitik, hvor den nykonservative strategi blev et ideologisk korstog for demokrati baseret på kold krigs internationalisering. Politikken blev taget op fra 1960erne. Særligt med NED og ved at omforme den amerikanske menneskerettighedspolitik fra at være et traditionelt begreb af national interesse til at være en nykonservativ ideologi, som baserede sig på det idealistiske og universalistiske menneskerettighedssprog. I afsnittet vises på overbevisende vis, hvordan der skete en professionalisering af feltet, og hvordan det påvirkede dette ”crusade” for demokratiprojekter. Vi følger, hvordan personerne bag NED (Shachtmanisterne – med særligt fokus på Carl Gershman, som var en af stifterne af og er NEDs mangeårige direktør) og bag Human Rights Watch (Aryeh Neier) på trods af deres tilsyneladende forskellighed var forholdsvist ens positioneret i det sociale rum. Menneskerettighedsfeltet og demokratifeltet som formede sig i 1980erne kan betragtes som udspringende af ”the different political shades of the anti-Communist social democratic left. This tradition appears as the real social and intellectual matrix of this field of international practices, as it encompasses both the democracy promotion projects subordinated to the logic of the cold war that

NED would inherit *and* their liberal opponents in the more institutionalized sectors of human rights movements.” (p. 73) Alt i alt blev ideologien eller diskursen i perioden forvandlet fra “menneskerettigheder” til “promotion of democracy”. Frem for at være uden for feltet for statsmagt kunne de influere det indefra eller, som Guilhot skriver, “... work within the parameters of its policies, to adapt to its code and to develop a kind of expertise that was compatible, if not identical with state expertise” (p. 80).

Kapitel 3 *From the Development Engineers to the Democracy Doctors: The Rise and Fall of Modernization Theory* analyserer genealogisk den del af statskundskaben, som beskæftiger sig med demokratisering. Oprindelse skal findes i forskellige akademiske og politiske kritikker af moderniseringsparadigmet, som var dominerende i 1950erne og 1960erne. Afsnittet viser hvordan disse lærde kritikker af moderniseringsparadigmet ikke alene opfylder dets politiske mål ved at producere en præskriptiv teori om forandringsprocesser, som ikke kun tager det for givet men som også forudsætter vigtigheden af kapitalistiske relationer og ejendomsret. Det vises således, hvordan feltets udvikling er tæt relateret til og sammenvævet med udviklingen af demokratidiscipliner i det videnskabelige felt. Her følges forskellige former for statskundskab, som undersøger og skaber feltet for studieretningen ”transitions to democracy” – og personerne bag. Den forandrede konceptualisering mod de neoliberale former for *empowerment* signalerede ikke et stort skifte i politikken i Washington. Målet var at skabe internationale netværk af politiske, tekniske og intellektuelle eliter som kunne promovere koncepter for politisk forandring. ”Born out of the cold war, this project was justified by the academic narrative of ”modernization”: as they underwent functional differentiation, ”traditional” societies evolved toward a form of political pluralism that would eventually translate into modern liberal democracy.” (p. 103) Teorien reflekterede en amerikansk forståelse af amerikansk modernisering, og udvikledes til en universel model, som kunne eksporteres til og appliceres på resten af verden. Opkomsten af forskningscentre og uddannelsesinstitutioner inden for området var tæt tilknyttet dette projekt, ligesom de var tæt tilknyttet til de store filantropiske fonde.

Kapitel 4 *Democratization Studies and the Construction of a New Orthodoxy* følger mere dybdegående forandringen af de strukturelle og kritiske teorier, som blev fashionable i 1970erne, til teori om ”transition to democracy” i 1980erne og til en politisk økonomi, som blomstrede omkring Verdensbanken. Woodrow Wilson Centeret var et af de vigtigste i dette spil, hvor udviklingen gik fra kritiske studier til dominerende forskningsprogrammer. Ydermere vises, hvordan det lykkedes at definere demokrati ud fra en empirisk procedural forståelse.

I det efterfølgende afsnit *International Relations Theory and the Emancipatory Narrative of Human Rights Networks* undersøges samfundsvidenskabelige opfattelser af menneskerettighedsaktivismen og de konceptuelle kategorier, som etableres for at forklare konstitueringen og effektiviteten af internationale menneskerettighedsnetværk. Afsnittet undersøger, hvordan akademikere konstruerer en progressiv fortælling om emancipationen og demokratiseringen, som udvikledes omkring internationale NGO'er. Mens disse akademikere har det med at associere transnational aktivisme med *dominerede* grupper, konstruerer de transnational aktivisme som en kategori, der også kan fungere hegemonisk. Ved at foretage en genealogisk analyse af begrebet ”issue networks”, som benyttes til at forklare global aktivisme, vises hvordan det blev importeret til ”international relation theory” fra analysen af politiske beslutningsprocesser i Washington, således at de udviklede analytikere af den amerikanske politiske model til at omfatte internationale processer. Igen er den genealogiske analyse

ikke alene en diskursanalyse, den rodfæstes overbevisende hos de personer, som producerer og udvikler koncepterne, og viser således hvilke ressourcer producenterne kunne trække på og hvilke strategiske mål, der var bag udviklingerne. Meget betegnende hedder et af kapitlerne i afsnittet også *The Social Construction of Social Constructivism*. Afsnittet peger bl.a. på de vigtigste retninger og personer som fx Keohane og Sikkink.

Bogens sidste afsnit *Financing the Construction of "Market Democracies": The World Bank and the Global Supervision of "Good Governance"* undersøger hvordan Verdensbanken kunne blive en producent af transnationale normer med fokus på demokratiske rettigheder og emancipation. Afsnittet følger Verdensbankens udvikling fra 1950'erne og frem og vi får et indblik i de økonomisk-akademiske kampe, som fandt sted i banken og vi følger udviklingen fra Keynes inspireret økonomi til Washington konsensus.

Bogen er ganske enkelt glimrende. Den lægger sig på mange måder op ad Dezalay og Garths studier, hvorved den lægger endnu en vigtig brik til puslespillet vedrørende skabelsen af internationale felter. Men med dens empiriske tilgang (hvor arkivmateriale, biografier, citations indekser, interviews alene udgør en del af det empiriske materiale), perspektivforskydninger og sammenvævede komplekse historier kan fortællingen til tider være vanskelig at følge – særligt fordi Guilhot begrænser læsevejledningen gennem teksten til det minimale. Gennem hele bogen følger vi udviklinger og sammenvævninger både på et strukturelt niveau og på et aktørniveau, hvorved der vises, hvordan disse to niveauer hænger sammen, og at de kan beskrives på begge niveauer alt efter hvordan linsens zoom er indstillet. Bogen er organiseret som en "series of short studies analyzing and relating to each other parallel but sometimes independent developments", som har været en del af udviklingen af institutioner og diskurser i feltet for demokrati og menneskerettigheder (p. 27). Denne beskrivelse af studiets fortællerform eller *repræsentationsform* kan også benyttes til at forklare repræsentationsformerne i andre feltanalytiske studier. Bogen er, som Antonio Negri kommenterer på omslaget, "a perfect example of what Michel Foucault once defined as the task of sociology: writing the history of the present." Bogen er klart anbefalelsesværdig. Det er rigtig god sociologi!